

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
„ILARION V. FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ - DOMENIUL TEOLOGIE

*GNOSEOLOGIA ORTODOXĂ CA EXPERIENȚĂ A LUI HRISTOS CEL ÎNVIAT, ÎN
TEXTELE LITURGICE ALE PENTICOSTARULUI*

Rezumat

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. dr. Ioan TULCAN

DOCTORAND

Preot Lazăr Ioan

ARAD

2017

1

CUPRINSUL

INTRODUCERE

Motivul alegerii temei

Stadiul cercetării temei

Metoda folosită

Scopul cercetării

Clarificări terminologice

CAPITOLUL I. PENTICOSTARUL – IMAGINEA IMNOGRAFICĂ A STĂRII DE ÎNVIERE ÎN IISUS HRISTOS

1.1. Penticostarul - cartea de cult a Bisericii.

1.2. Penticostarul – relația dogmă - cult – cunoaștere

1.2.1. Cultul, mediu favorabil de răspândire a credinței și de cunoaștere a dogmei

1.2.2. Cultul Bisericii, păzitor al dogmei în fața ereziei

1.2.3. Dogma, cultul și cunoașterea duhovnicească

1.3. Penticostarul – dimensiunea doxologică a cunoașterii

CAPITOLUL II. FUNDAMENTELE ANTROPOLOGICE ALE GNOSEOLOGIEI ORTODOXE REFLECTATE ÎN PENTICOSTAR

2.1. Revelație și cunoaștere

2.2. Chip și asemănare sau puterea omului de a cunoaște pe Dumnezeu

2.2.1. Căderea în păcat și chipul cel stricat prin patimi

2.2.2. Înnoirea chipului cuprins de patimi

2.3. Persoană – comuniune – cunoaștere

CAPITOLUL III. FUNDAMENTELE HRISTOLOGICE ALE GNOSEOLOGIEI ORTODOXE REFLECTATE ÎN PENTICOSTAR

3.1 Vindecarea omului în Hristos – premisă a cunoașterii

3.1.1. Întruparea Fiului lui Dumnezeu

3.1.1.2. Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat

3.1.1.3. Îndumnezeirea firii omenești în Hristos

3.1.1.4. Kenoza,

3.1.2. Crucea și Învierea

3.1.2.1. Jertfa pe Cruce a lui Hristos, semnul desăvârșitei iubiri

3.1.2.2. Pogorârea la iad a Mântuitorului Hristos

3.1.2.3. Iisus Hristos – Noul Adam

3.1.2.4. Înviere și cunoaștere

3.1.2.5. Iisus Hristos – Paștile Domnului

3.1.2.6. Iisus Hristos - Izvorul vieții, Băutura cea nouă

3.1.2.7. Iisus Hristos - Mielul lui Dumnezeu

3.1.2.8. Iisus Hristos - Soarele Dreptății

3.1.2.9. Iisus Hristos – Lumina Lumii

3.1.3. Înălțarea Domnului

3.2. Arătările lui Hristos Cel înviat - premisă a cunoașterii

3.2.1. Arătarea înaintea Apostolilor

3.2.2. Arătarea înaintea Femeilor Mironosițe

3.2.3. Arătarea înaintea Mariei Magdalena

3.2.4. Arătarea celor doi Apostoli în drum spre Emaus

3.2.5. Arătarea înaintea Apostolilor la Marea Tiberiadei

CAPITOLUL IV. FUNDAMENTELE ECLESIAL-EXPERIMENTALE ALE GNOSEOLOGIEI ORTODOXE REFLECTATE ÎN PENTICOSTAR

4.1. Cunoașterea experimentală a lui Hristos cel Înviat

4.1.1. În dimensiunea eclesial - sacramentală

4.1.1.1. Cunoașterea prin simțuri

4.1.1.2. Cunoașterea prin credință

- 4.1.1.3. Cunoașterea prin Scripturi
- 4.1.1.4. Cunoașterea prin Sfintele Taine
 - 4.1.1.4.1. Botez și cunoaștere
 - 4.1.1.4.2. Euharistie și cunoaștere
- 4.1.1.5. Cunoașterea prin rugăciune
- 4.1.1.6. Cunoașterea prin iubire
- 4.1.1.7. Cunoașterea prin dogme
- 4.1.1.8. Cunoașterea lui Hristos cel Înviat, prin Duhul Sfânt în Biserică
- 4.1.2. În dimensiunea ascetico-mistică
 - 4.1.2.1. Cunoaștere și asceză
 - 4.1.2.1.1. Curățirea minții și cunoașterea
 - 4.1.2.1.2. Curăția inimii și cunoașterea
 - 4.1.2.2. Cunoaștere în comuniunea Sfinților
 - 4.1.2.3. Cunoaștere și contemplație
 - 4.1.2.4. Cunoaștere și îndumnezeire
 - 4.1.2.5. Cunoaștere și eshatologie

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

Introducere

Lucrarea *Gnoseologia ortodoxă ca experiență a lui Hristos cel Înviat în textele liturgice ale Penticostarului*, urmărește să scoată în evidență, experiența cunoașterii lui Dumnezeu, prezentată în imnele liturgice ale Penticostarului.

Motivul alegerii temei

Motivul alegerii acestei teme este acela de a descoperi și descrie experiența cunoașterii lui Dumnezeu formulată în textele liturgice ale Penticostarului. Cercetarea urmărește modul în care cartea *Penticostarul*, descrie această lucrare sinergică, a lui Dumnezeu și a omului, prin care omul ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu prin dobândirea sfințeniei. În această lucrare, am realizat o prezentare a experienței cunoașterii lui Dumnezeu, pornind de la conținutul imnelor liturgice din cartea de slujbă numită *Penticostar* și comparând și sintetizând cu referințele unor Părinți ai Bisericii, despre experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Cercetarea de față este o cercetare interdisciplinară care îmbină Teologia Dogmatică cu Teologia Liturgică și cu Teologia Mistică.

Stadiul cercetării

Din căutările mele, nu am descoperit nici o cercetare anterioară, referitoare la Gnoseologia ortodoxă, reflectată în imnele Bisericii. Sursele cercetării au fost, în primul rând, cartea *Penticostarul*, împreună cu Sfânta Scriptură, scrierile patristice, lucrările de specialitate în cuprinsul cărora se regăsește experiența cunoașterii lui Dumnezeu.

Metoda folosită

Ca metodă de lucru, am folosit mai întâi analiza pe părți a cărții *Penticostarul*, urmărind descoperirea noțiunilor specifice cunoașterii lui Dumnezeu, reflectate în

textele acestei cărți. Am comparat apoi afirmațiile iconografilor, cu cele ale Sfintei Scripturi, ale Părinților Bisericii, precum și ale unor autori contemporani, care au descris experiența cunoașterii lui Dumnezeu, sintetizând apoi și căutând să alcătuiască lucrarea în mod unitar și într-o continuitate de desfășurare a ideilor, atât în conținut cât și în alcătuirea ei. Am urmărit de asemenea, adaptarea limbajului liturgic, cu limbajul modern contemporan, urmărind punerea în valoare a dimensiunii existențiale a conceptelor și noțiunilor expuse în lucrare. Am căutat, ca lucrarea să aibă și o dimensiune aplicativă, având în vedere și specificul temei.

Scopul cercetării

Scopul lucrării, *Gnoseologia ortodoxă ca experiență a lui Hristos cel Înviat, în textele liturgice ale Penticostarului*, este de a identifica și de a exprima într-o formă cât mai clară, concepția autorilor cărții *Penticostar*, privind experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Lucrarea este structurată pe patru capitole mari, fiecare având mai multe subcapitole, prin care se încearcă descrierea experienței cunoașterii lui Dumnezeu.

Clarificări terminologice

Gnoseologia

Gnoseologia este definită ca „teorie filosofică asupra capacităților omului de a cunoaște realitatea și de a ajunge la adevăr”¹. Aceste termen alcătuit din două cuvinte: *gnosis* - cunoaștere și *logos* - discurs. În traducere liberă ar însemna, cunoaștere discursivă, adică „acea cunoaștere care își atinge scopul printr-o serie de etape sau operații intermediare, deducând o idee din alta, bazându-se pe gândirea rațională”². În scrierile teologice, *gnoza* reprezintă cunoașterea superioară a celor spirituale și se fac

¹ Ion M. STOIAN, *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994, p.114

² Vasile BREBAN, *Dicționar al limbii române contemporane*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, p.166

adeseori trimeri la o astfel de cunoaștere realizată de gnosticism³. Filozofia gnosticilor afirma, că puterea de cunoaștere o au numai cei inițiați și că doar aceștia pot cunoaște adevărul și au posibilitatea de a se mântui doar cu ajutorul rațiunii. Spre deosebire de aceasta, Gnoseologia ortodoxă presupune un anumit mod de viață și este accesibilă tuturor oamenilor, nu numai unor *inițiați*. Referindu-se la aceasta părintele Nikos Matsoukas spune: „Gnoseologia teologică nu constituie o simplă preocupare teoretică și o lucrare a dogmaștilor ci este însăși modul de viață al membrilor trupului Bisericii, care se imprimă în monumentele comunității bisericești și chiar în cele ale culturii în care trăiește și respiră”⁴. De asemenea “gnoseologia teologică a filozofiei și teologiei bizantine, sprijinită în principiu pe modele ale filozofiei antice grecești, remarcă în mod clar diferența (alteritatea) între adevăr și cunoaștere, dintre a fi și a cunoaște”⁵.

Theologia

În primele veacuri ale creștinismului, s-a folosit termenul grecesc *gnosis* pentru cunoaștere, dar asocierea acestuia cu gnosticismul, au făcut ca scriitorii patristici, începând cu Origen, să adopte termenul *theologia* pentru a se referi la darul înțelegerii divinității și nu la teologie în sensul academic modern. În consecință, *theologia*, în tradiția greacă, a avut o conotație mistică, fiind legată îndeaproape mai degrabă de meditație și contemplare decât de raționalitate⁶. La Părinții Bisericii, termenul *teologie*, înseamnă „contemplarea Tainei Sfintei Treimi și este înainte de toate lumina dumnezeiască reflectată în oglinda sufletului curățit: sufletul *primește în el discul*

³ Simon BLACKBURN, *Dicționar de filosofie*, trad Cătălina Iricinschi, Editura Univers enciclopedic, București, 1999, p. 171

⁴ Nikos MATSOUKAS, *Introducere în gnoseologia teologică*, trad. Maricel Popa, București, Editura Bizantină, 1997. p. 17.

⁵ Nikos MATSOUKAS, *Introducere în gnoseologia teologică*, p. 17

⁶ Emil BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2002p. 48

soarelui și se adâncește în sentimentul prezenței, al venirii lui Dumnezeu. Teologia mistică este presupune cunoașterea prin *inhabitarea* Cuvântului. Aceasta nu înseamnă a cunoaște ceva despre Dumnezeu, ci de a-L avea pe Dumnezeu în tine. să fii plin de prezența dumnezeiască, de Duhul Sfânt, precum se spune că era Sfântul Ștefan în vremea pătimirilor sale. Această cunoaștere presupune, o conștientizare progresivă a prezenței Cuvântului, prezență care iluminează sufletul⁷.

Oikonomia,

În dogmatica patristică „se face distincție între *theologia*, adică învățătura despre ființa lui Dumnezeu în Sine, sau dumnezeirea substanțială comună celor trei Persoane, despre relațiile ipostatice intratreimice și *oikonomia*, adică învățătura despre revelația și opera Sa personală în creație și istorie, despre Întruparea și Răscumpărarea lucrute de Dumnezeu prin persoana Cuvântului întrupat și în puterea Duhului Sfânt. *Theologia*, ne conduce la misterul ființei și perfecțiunii, liberă de orice determinare și relație. *Oikonomia*, ne conduce la personalitatea lui Dumnezeu cel viu care se manifestă și se comunică în acte revelatoare în istoria mântuirii după cădere, realizată prin misiunile Fiului și Duhului Sfânt, în istoria poporului Israel și a Bisericii. *Oikonomia* este taina voii Sale, concepută înainte de crearea lumii, ca toate să fie reunite în Hristos(Efes. 1, 9-10). Ea descoperă misterul vieții lui Dumnezeu, *theologia*, iar aceasta luminează opera divină și înțelegerea ei, *oikonomia*”⁸. Referindu-se la aceasta Sfântul Ioan Damaschin amintește de „o distincție între *theologia* și *oikonomia* - teologie și iconomie - Dumnezeu în Sine, în fapt Treimea, pe de o parte și Duhul Sfânt în relația Sa cu creația, pe de altă parte; o cunoaștem pe cea

⁷ Paul EVDOKIMOV, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția răsăriteană- Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, trad. Pr. Vasile Răducă, Editura Humanitas, București, 2013,pp. 23-24

⁸ Pr. Prof. dr. Ion BRIA, *Curs de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1996, pp. 97-98

din urmă mult mai bine decât cea dintâi, deși chiar și în ceea ce privește *iconomia*, o mare parte scapă înțelegerii noastre. El se referă, de asemenea la distincția introdusă în teologia creștină de Dionisie Areopagitul, dintre teologia catafatică și cea apofatică, o teologie a afirmației (gr. *kataphasis*), în care afirmăm ceea ce Dumnezeu a revelat despre Sine și o teologie a negației (*apophasis*), în care negăm faptul că noțiunile noastre pot descrie cu acuratețe realitatea lui Dumnezeu, dintre acestea , teologia apofatică este cea mai importantă”⁹.

Catafatism (gr. *kataphaticos*- afirmativ), este expresia efortului rațiunii de a-l reprezenta și mărturisi pe Dumnezeu, folosindu-se de concepte și noțiuni specifice cunoașterii raționale. Această cale catafatică sau afirmativă, arată ce este Dumnezeu în raport cu realitățile lumii create, luate ca simbol al Său. Dumnezeu este astfel cunoscut din prezența Sa și din lucrările Sale în Creație, atribuindu-I-se însușirile acesteia. Existența lui Dumnezeu este susținută prin afirmații, cum ar fi: Dumnezeu este bun, Dumnezeu este atotputernic, Dumnezeu este înțelept. Calea catafatică evidențiază cele trei calități ale lui Dumnezeu, în legătură cu lumea: Creator, Proniator și Judecător¹⁰.

Apofatism (gr. *apophasis*-*apophatikos* - negație, a cunoaște prin negație). Teologia apofatică sau calea negativă (via negativa) a cunoașterii, este o cunoaștere prin negare. Dumnezeu rămâne necunoscut în ființa Sa. Dumnezeu nu poate fi cunoscut așa cum cunoaștem realitățile acestei lumii, folosind conceptele și categoriile de timp și spațiu. Atributele divine exprimate de catafatism nu pot da o imagine cuprinzătoare a lui

⁹ Andrew LOUTH, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Dragoș Mîrșanu, Editura Doxologia, Iași, 2014, p. 65

¹⁰ Pr. prof. Ion BRIA, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1994, p. 118

Dumnezeu. El este mai presus de orice reprezentare¹¹. Atributele împrumutate din viața umană au determinat afirmațiile antinomice. Dacă îl numim pe Dumnezeu, Dreptate, atunci dragostea este mai presus de orice dreptate. Dacă-l numim Iubire aceasta nu înseamnă că exclude dreptatea. Apofatismul spune că Dumnezeu este mai presus de orice dreptate și nu se poate compara cu măsura dreptății umane. Astfel procedează cu toate însușirile atribuite lui Dumnezeu. Se spune astfel: cunoscut - necunoscut, vizibil-invizibil. Cunoașterea apofatică este o cunoaștere de necuprins în cuvinte. Ea presupune o simțire tainică a prezenței personale a lui Dumnezeu prin harul Său, ce are drept urmare întărirea credinței și a iubirii față de Dumnezeu și de aproapele¹².

Privind astfel, prin *teologie* înțelegem o experiență și o cunoaștere spirituală. Creștinismul a împrumutat multe elemente din filosofie, dar și-a păstrat totuși o identitate bine definită. Pentru Ortodoxie, filosofia și teologia „rămân legate în mod continuu și organic. Accentuând continuitatea între cele două - dar lăsând deschisă posibilitatea unor eventuale puncte de dezacord - creștinătatea răsăriteană este gata să folosească filosofia greacă ca un instrument, în special având în vedere elementul de legătură asigurat de conceptul de *Logos*. Mai mult, susținând ideea trinității ontologice, Biserica Ortodoxă crede că nu există nici o separare între rațiune și revelație, nu există despărțire între har și natură și, de asemenea, nu există nici o distincție radicală între uman și divin”¹³.

Episteme

¹¹ Pr. prof. Ion BRIA, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1994, p. 118

¹² Pr. prof. Ștefan BUCHIU, et alii, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Basilica, București, 2017, p. 200

¹³ Emil BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, p. 50

Vladimir Lossky vorbește despre *episteme* și *gnosis*, ca despre două căi de cunoaștere. *Episteme*, operează cu ajutorul proceselor de cercetare și raționare și este caracteristică epistemologiei științifice și filozofice iar *gnosis* este un dar divin primit printr-o întâlnire revelatoare și nu este rezultatul efortului uman¹⁴. Teologia în calitatea ei de ”cuvânt și gândire trebuie să tăinuască în mod necesar o dimensiune gnostică în sensul teologiei contemplației și tăcerii. Este vorba de un mod de a gândi, în procesul căruia, gândirea nu include, nu cuprinde, ci este inclusă și cuprinsă, mortificată și însuflețită de credința contemplativă. Astfel învățătura teologică se situează în mod dificil între *gnosis* - harismă și tăcere, cunoaștere contemplativă și cunoaștere existențială și *episteme* - știință și gândire rațională. Limbajul teologic se folosește de *episteme*, însă nu se poate reduce la aceasta fără a ieși din nou din această lume. El trebuie să îndrume spiritul pe calea contemplației, spre rugăciunea curată în care gândirea se suspendă, spre inefabil”¹⁵.

Ființa și energiile lui Dumnezeu

Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți susțin că Dumnezeu poate fi cunoscut după lucrarea Sa, dar nu poate fi cunoscut în ființa Sa. Pornind însă de la aceste afirmații Părinții Bisericii au făcut deosebirea între ființa și energiile lui Dumnezeu. Ființa rămâne incognoscibilă, dar prin energiile necreate, Dumnezeu se revelează omului atât cât omul poate să înțeleagă. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune despre aceasta: „Nu cunoaștem pe Dumnezeu din ființa Lui, ci din măreția faptelor și din purtarea de grijă ce o are pentru cele ce sunt. Căci prin acestea înțelegem, ca prin niște oglinzi,

¹⁴ Vladimir LOSSKY, *Introducere în teologia ortodoxă, traducere*, trad. Lidia și Remus Rus, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 15

¹⁵ Vladimir LOSSKY, *Introducere în Teologia ortodoxă*, p. 12

nemărginita bunătate, înțelepciune și putere a Lui”¹⁶. Distincția dintre ființa (esența) și energiile lui Dumnezeu, a fost descrisă și de Sfântul Grigorie Palama. El a justificat această distincție apelând la teologii greci precum Vasile cel Mare și Maxim Mărturisitorul. Distincția dintre ființă și energii, este „o distincție între Dumnezeu în Sine și Dumnezeu în lucrarea Sa; Dumnezeu în Sine, în ființa Sa, *ousia*, este incognoscibil, dar, Se face cunoscut în lucrările sau energiile Sale”¹⁷. Despre aceste *energii*, Sfântul Grigorie Palama, arată că „nu sunt efecte create ale lucrării lui Dumnezeu, ci sunt Dumnezeu cel necreat Însuși, lucrând în mijlocul creației Sale; când Îl întâlnim pe Dumnezeu în energiile Sale, nu întâlnim pe Dumnezeu prin un intermediar, cum s-ar spune, ci Îl întâlnim pe Dumnezeu Însuși”¹⁸. Învățătura Bisericii arată că viața omului presupune participarea lui la Dumnezeu, iar cunoașterea lui Dumnezeu, depinde de măsura cu care ne împărtășim din Dumnezeu¹⁹.

În Capitolul I, *Penticostarul – imaginea iconografică a stării de înviere în Iisus Hristos*, am prezentat cartea *Penticostar*, arătând importanța ei în cultul Bisericii, precum și câteva date privind autorii și conținutul ei dogmatic. *Penticostarul* este cartea de cult, a Bisericii Ortodoxe care cuprinde rânduiala sfințelor slujbe de fiecare zi, pentru perioada dintre sărbătoarea Învierii Domnului și Duminica Sfinților Români. Numele cărții vine de la cuvântul grec Πεντηκοστή, a *cinzecea* zi, definind astfel perioada liturgică a Cincizecimii. Pe lângă acestea în cuprinsul cărții mai găsim și acele Tripesnețe adică *Tricântări, alcătuite după cum se menționează, de cuviosul părintele nostru Iosif iconograful, care încep a se cânta la Pavcerniță, după*

¹⁶ Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cele patru sute de capete despre dragoste* I,96, în Filocalia vol 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București 2009, p. 63

¹⁷ Andrew LOUTH, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, p. 81

¹⁸ Andrew LOUTH, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, p. 81

¹⁹ Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, *Despre pruncii morți prematur, către Hieros*, în *Scrieri*. Partea a doua, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, col PSB, vol 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 418

Săptămâna Luminată a Sfințelor Paști, adică din Duminica Sfântului Apostol Toma, în toate zilele acestei săptămâni și ale celorlalte, până la Duminica Tuturor Sfinților. Cântările Penticostarului alcătuite în marea lor majoritate de Sfântul Ioan Damaschin, Iosif Studitul și Cosma de Maiuma, reflectă transfigurarea omului datorită învierii Mântuitorului Hristos. În ce privește autorii imneleor liturgice, aceștia întru smerenia lor, adeseori au rămas necunoscuți. Biserica asumându-și cântările le-a introdus în cărțile de cult, devenind parte din zestrea Bisericii. Imnele Penticostarului sunt fundamentate pe Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție a Bisericii și acest fapt dă autoritate acestor texte. Se spune că, dacă cineva vrea să devină teolog, ar fi bine mai întâi, să înceapă să citească imnele Bisericii²⁰. Cunoașterea lui Dumnezeu este în primul rând, scopul acestei vieții dar și condiția vieții veșnice, așa ne-a învățat Mântuitorul Hristos zicând: „*Aceasta este viața veșnică, ca să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis*” (In 17,3). Această condiționare este posibilă a fi împlinită, deoarece Dumnezeu, nu cere niciodată omului, ceva ce acesta, n-ar fi în stare să îplinească. Chiar dacă Penticostarul nu are alcătuirea unui tratat de dogmatică, în paginile sale, găsim elemente ale învățaturii ortodoxe referitoare la cunoașterea lui Dumnezeu. Din conținutul său, credinciosul poate dobândi, ceea ce numim cunoașterea rațională sau intelectuală, a lui Dumnezeu. Încă din primele pagini, în care se reflectă Învierea, imnele descriu faptul că Dumnezeu este Cel ce a adus la existență întreaga Creație și toată este plină de slava Lui. În duminicile *Penticostarului* se face referire la izvoarele prin care s-au săvârșit multe minuni. Fie că este vorba despre izvorul Tămăduirii, scăldătoarea Vitezda, fântâna lui Iacob sau izvorul Siloamului, toate spun slava lui Dumnezeu, descoperă puterea Lui de a vindeca orice boală și orice neputință în popor. Toate arată după cum

²⁰ IEROTHEOS, Mitropolitul Nafaktosului, *Dogmatica empirică, după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, p. 331

spune și una din cântări că Dumnezeu este *Izbăvitorul nostru*²¹. Din forma Penticostarului, urmând rânduiala și învățătura sa, participând la cultul Bisericii, credinciosul are posibilitatea să realizeze experiența cunoașterii lui Dumnezeu. În această carte este descrisă practic experiența urcușului duhovnicesc de la îndoiala Ucenicilor și a Femeilor Mironosițe, până la sfințenia *Tuturor Sfinților*. În duminicile, Slăbănogului de la Vitezda, a Samarinencei și a Orbului din naștere, se poate vorbi de ceea ce numim cunoașterea lui Dumnezeu în împrejurările concrete ale vieții. Împrejurările vieții, i-au adus la cunoașterea lui Hristos, pe slăbănog, pe femeia samarineancă și pe acel orb din naștere. Învățătura Penticostarului este redată în formă poetică, transpusă prin metafore, alegorie, simbol, epitete astfel încât să reflecte cât mai sugestiv conținutul acestor teme, să trezească sentimentul și emoția prezenței lui Dumnezeu în sufletul credinciosului, dar mai ales să fie mai ușor de reținut.

„Pe Muntele Sinai văzutu-te-a Moise în rug, pe tine, care ai «primit în pântece, fără de ardere, «focul Dumnezeirii; iar Daniel te-a «văzut munte netăiat; și Isaia te-a «numit toiag odrăslit din rădăcina «lui Iesei»”²².

În Ortodoxie, credinciosul a văzut în cultul Bisericii mai înainte de toate un mijloc de sfințire și de mântuire a sufletului. Adevărurile de credință învățate din imnele liturgice devin îndrumare de viață duhovnicească. Mărturisirea adevărului de credință prin imnele bisericii, face ca el să devină doxologie, și pregătește sufletul pentru întâlnirea cu Dumnezeu. Măreția slujbelor, mai ales la sărbătoarea Învierii Domnului, copleșește sufletul și trezește dorul după Dumnezeu. Imnografiile redau prin imnele Penticostarului împrejurările învierii precum și mesianitatea și dumnezeirea Mântuitorului Hristos. Relația dintre dogmă, cult și cunoaștere presupune este o relație de susținere reciprocă, în folosul mântuirii credincioșilor care participă la

²¹ *Penticostar*, Duminica Slăbănogului, Canoane, Cântarea a 8-a, Irmos, p. 146

²² *Penticostar*, Duminica Slăbănogului, Canoanele, Cântarea a 9-a, Irmos, p. 147

cultul Bisericii. Dogmele au fost mai întâi adevăruri revelate care apoi au fost formulate de către Sinoadele Bisericii, sub inspirația Duhului Sfânt. Dogmele se întemeiază pe Sfânta Scriptură și pe Tradiția dumnezeiască, dar sunt definite și formulate de Biserică²³. Despre această formulare a dogmelor mărturisește și imnul următor:

„Ceata Sfinților Părinți, adunându-se de la marginile lumii, a dogmatizat o ființă și o fire a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, și învățătura despre Dumnezeu au predat-o lămurit Bisericii”²⁴;

Dogmele definite de sinoade, au fost apoi introduse în formule doxologice, ca rugăciuni care au intrat în cult, ca părți componente ale cultului Bisericii²⁵. Ele descoperă adevărul și îndrumă omul în experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Fundamentul dogmei, este experiența Sfinților Părinți ai Bisericii. Dimensiunea doxologică a imnelor liturgice exprimă veșnica putere și dumnezeirea a lui Hristos cel Înviat. Prin participarea la sfințele slujbe din perioada Penticostarului, împlinim îndemnul Sfântului Apostol Pavel, preluat și de imnografi: *„Bucurați-vă pururea. Rugați-vă neîncetat. Dați mulțumire pentru toate, căci aceasta este voia lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus, pentru voi.* (1 Tes. 5, 16-18) și de asemenea prin viețuirea noastră împlinim îndemnul: *„fie că mâncați, fie că beți, fie că faceți altceva, faceți totul pentru (slava) lui Dumnezeu”*(1 Cor. 10,31). Toate le împlinim numai în *Biserica slavei Sale*. Imnul următor ne încredințează că doar cei ce slăvesc pe Dumnezeu se vor bucura de roadele învierii:

²³ Prof. Nicolae CHIȚESCU, Pr. Prof. Ioan PETREUȚĂ. Pr. Prof. Isidor TODORAN, *Teologia dogmatică și simbolică*, Manual pentru Facultățile Teologice, vol.1, Cluj Napoca, 2008, p. 67

²⁴ *Penticostar*, Duminica Sfinților Părinți, la Laude, Stihirile Sfinților Părinți, 4, p. 292

²⁵ Paul EVDOKIMOV, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană*, trad. Vasile Răducă, Editura Humanitas, București, 2013, p.121

„Sfărâmând porțile morții cu puterea Ta, ai făcut cunoscute căile vieții și ai deschis porțile nemuririi, celor ce grăiesc Ție cu credință: Slavă puterii Tale, Doamne!”²⁶

În capitolul al doilea la lucrării intitulat **Fundamentele antropologice ale gnoseologiei ortodoxe reflectate în Penticostar**, am descris mai întâi relația dintre revelație și cunoaștere, arătând că omul are capacitatea de a cunoaște pe Dumnezeu, datorită faptului că a fost creat, după chipul lui Dumnezeu. Prin căderea în păcat, chipul a fost doar *stricat de patimi*, după cum arată imnele Penticostarului, dar nu a fost pierdut cu totul și chiar dacă nu a mai avut puterea de cunoaștere, a rămas înclinația omului de a-L căuta pe Dumnezeu, a rămas dorul de Dumnezeu sau nostalgia paradisiului. Nici Dumnezeu nu L-a uitat pe om, El s-a descoperit pe Sine în multe feluri. Creația mărturisește prin ea însăși pe Creatorul ei. În Scripturi se spune: *„Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria”*(Psalmul 18,1) precum și: *„cele nevăzute ale lui Dumnezeu se văd de la facerea lumii, înțelegându-Se din fapte, adică veșnica Lui putere și dumnezeire”*(Romani 1, 19-20). Această mărturisire a creației a fost preluată și de imnografi, astfel:

„Pe Dumnezeu, Cel slăvit fără tăcere de îngeri, întru cele de sus, cerurile cerurilor, pământul și munții, dealurile și adâncul și tot neamul omenesc cu cântări îl binecuvântează, ca pe Făcătorul și Izbăvitorul”²⁷.

Dar Dumnezeu a și vorbit oamenilor, prin proorocii Vechiului Testament dăruindu-le Legea. De aceea un imn spune:

„Ascultați graiurile proorocilor și cunoașteți, că însuși este cu adevărat Izbăvitorul lumii și Atotputernic”²⁸.

²⁶ *Penticostar*, Miercuri în săptămâna a patra după Paști, Cântarea a 4-a 1,p. 162

²⁷ *Penticostarul*, Duminica Slăbănogului, Canoane, Cântarea a 8-a, Irmos, p. 146

Dumnezeu se arată prin împrejurările vieții, prin glasul conștiinței, prin toate descoperindu-Se pe Sine, atât cât îi este omului nevoie să se mântuiască. Mai apoi la plinirea vremii Dumnezeu s-a revelat prin Mântuitorul Hristos,

„A venit Hristos, despre Care au spus proorocii că va veni din Sion, și lumea la Sine va chema”²⁹.

Imnele se referă la ceea ce ne încredințează și Sfântul Apostol Pavel: „După ce Dumnezeu odinioară, în multe rânduri și în multe chipuri, a vorbit părinților noștri prin prooroci, În zilele acestea mai de pe urmă ne-a grăit nouă prin Fiul, pe Care L-a pus moștenitor a toate și prin Care a făcut și veacurile”(Evrei 1, 1-2).

Dacă trebuia să vină, negreșit, Mesia, iată Hristos-Mesia a și venit acum, iudeilor. Pentru ce vă amăgiți lepădându-vă de Cel drept, despre Care a scris în Lege Moise?³⁰

Revelația lui Dumnezeu s-a desăvârșit prin întruparea Mântuitorului Hristos, la plinirea vremii, atunci „Cuvântul trup S-a făcut”(Galateni 4,4) și prin aceasta Fiul lui Dumnezeu Întrupat , și-a asumat firea umană iar omul a devenit „părtaș ai dumnezeieștii firi”(Petru 1,4).

„De nu credeți și cuvintelor, credeți măcar faptelor Stăpânului, iudeilor; pentru ce vă amăgiți, lepădându-vă de Cel sfânt, despre Care a scris în Lege Moise?”³¹

Tot la acest capitol, am arătat grija imnografilor de a aprofunda calitatea omului de a fi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și însemnătatea acestei calități a omului în

²⁸ *Penticostar*, Duminica Orbului, la Vecernia Mare, la Doamne strigat-am, Stihirile lui Anatolie, 3, p. 221

²⁹ *Penticostar*, Miercuri în săptămâna a patra după Paști, Alt canon, 2, p. 161

³⁰ *Penticostar*, Miercuri în Săptămâna a patra după Paști, Canoanele, Cântarea a 3-a, Alt canon, 4, p. 162

³¹ *Penticostar*, Miercuri în Săptămâna a patra după Paști, Canoanele, Cântarea a 3-a, Alt canon, 3, p. 161

experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Iată cum descriu inmografi, această calitate a omului de a fi după chipul lui Dumnezeu:

„Făcătorul, a zidit la început firea omenească din pământ, după asemănarea și după chipul Său”³² „cu mâna Sa”³³. „Voind să-i alcătuiască lui ființă din firea cea nevăzută și din cea văzută, i-a zidit trupul din pământ, dar i-a dat suflet, prin dumnezeiasca și de viață făcătoarea Lui însuflare”³⁴. „L-a cinstit pe om cu Chipul Său și a zăgrăvit în trupul cel materialnic asemănarea Ființei celei fără de materie, Căreia și părtaș l-a făcut pe om punându-l să stăpânească, după lui voie, cele de pe pământ”³⁵.

Ei au aprofundat mesajul scripturistic și au pus această calitate a omului, de a fi după chipul lui Dumnezeu, la temelia vieții duhovnicești și a mântuirii sufletului³⁶.

Subcapitolul Persoană-comuniune-cunoaștere, descrie rolul *Persoanei* în cunoașterea lui Dumnezeu, arătând faptul că și inmografi Penticostarului preluând învățătura Scripturii, amintesc despre arătările lui Dumnezeu în lume, atât în Vechiul Testament cât și după Întruparea Mântuitorului, având un caracter personal. Dumnezeu se descoperă omului, ca Persoană care-i vorbește și care îl ascultă. Pe Dumnezeu îl putem cunoaște doar ca persoană, deoarece numai persoana are capacitatea de a iubi și a cunoaște.

„Cel ce ești și mai înainte ai fost, și Te-ai arătat ca un om, Dumnezeule”³⁷.

Cunoașterea presupune apropiere, iubire, comunicare între două persoane. Pentru a ajunge la cunoaștere, omul trebuie dobândească mai întâi virtutea iubirii, să fie o ființă iubitoare, asemenea lui Dumnezeu.

³² *Penticostar*, Luni în săptămâna a șasea după Paști, la Stihovă, p. 237

³³ *Penticostar*, Duminica Slăbănoșului, la Vecernia Mare, la Litie, Și acum...p. 138

³⁴ *Penticostar*, Sâmbătă în săptămâna a șaptea după Paști, la Stihovă, p. 305

³⁵ *Penticostar*, Sâmbătă în săptămâna a șaptea după Paști, la Stihovă, p. 305

³⁶ *Penticostar*, Duminica Samarinenței, la vecernia mică, la Stihovă, 2, p. 183

³⁷ *Penticostar*, Joi în Săptămâna Luminată, La Vecernie, Și acum p. 48

Capitolul al treilea intitulat **Fundamentele hristologice ale gnoseologiei ortodoxe reflectate în Penticostar**, urmărește evidențierea referirilor la Întruparea, Jertfei pe Cruce, Învierea și Înălțarea Mântuitorului Hristos, în conținutul imnelor Penticostarului și consecințele gnoseologice ale acesteia. Întruparea lui Hristos, este temei al îndumnezeirii omului și prin aceasta al cunoașterii prin experiență a lui Dumnezeu, Care Se lasă cunoscut prin firea omenească asumată (1 Ioan 1,1) pentru ca să ridice pe om la cunoașterea tainei dumnezeirii Sale³⁸. Despre aceasta ne încredințează imnul următor:

„Celui mai înainte de veci din Tatăl născut, lui Dumnezeu-Cuvântului, Celui întrupat din Fecioara Maria, veniți să ne închinăm! Că Crucea răbdând, îngropării S-a dat, precum însuși a voit; și înviind din morți, m-a mântuit pe mine, omul cel rătăcit”³⁹.

Din marea Sa iubire de oameni Hristos, Fiul lui Dumnezeu, *Cel ce S-a pogorât din cer*⁴⁰ „a suferit Cruce și moarte pentru mântuirea noastră. Prin moartea Sa a zădărnicit stăpânirea morții, a înviat a treia zi și a descoperit firii umane că lumina învierii Sale era pentru aceasta, lumina vieții celei nestricăcioase și veșnice”⁴¹. Imnografia subliniază acceptarea de bună voie a jertfei pe Cruce, de către Mântuitorul Hristos. Astfel într-un imn se arată că Hristos *S-a suit* pe Cruce:

„Suiu-Te-ai pe Cruce, Iisuse, Cel ce Te-ai pogorât din cer; venit-ai la moarte, Viața cea fără de moarte; către cei din întuneric, Lumina cea adevărată; către cei căzuți, învierea tuturor. Cel ce ești lumina și Mântuitorul nostru, slavă Ție!”⁴².

³⁸ Pr. prof. dr. Stefan BUCHIU, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, Editura Basilica, București, 2013, p.21

³⁹ *Penticostar*, Luni în Săptămâna luminată, la Doamne strigat-am, stihirile Învierii, 1, p. 31

⁴⁰ *Penticostar*, Sâmbătă în Săptămâna luminată, la vecernie, la Stihovă, Stihira Învierii, p. 60

⁴¹ Pr. Porphyrios GEORGI, *Înviere și viață, Eshatologia Sf. Grigorie Palama*, p. 108

⁴² *Penticostar*, Sâmbătă în Săptămâna luminată, la vecernie, la Stihovă, Stihira Învierii, p. 60

Jertfa lui Hristos este o dăruire de Sine, un dar adus Tatălui și compătimire față de toți oamenii. Hristos Se identifică cu toți oamenii. El suferă și își asumă afectele firii lor și chiar moartea, din iubire pentru ei, pentru a-i elibera din robia păcatului. Îndumnezeirea firii umane este realizată prin întruparea Fiului lui Dumnezeu dar această îndumnezeire este desăvârșită prin Crucea și Învierea și Înălțarea Sa la cer și șederea de-a dreapta Tatălui. De asemenea am arătat că Moartea și învierea Domnului trebuie privite împreună, precum le privește Biserica în rânduielile liturgice și în rugăciune, atunci când amintește de Cruce, amintește și de Învierea lui Hristos. Unitatea aceasta trebuie văzută ca o succesiune a celor două evenimente în opera mântuirii, fiecare moment prezent în desfășurarea celuilalt. Biserica nu a despărțit taina Crucii lui Hristos de taina Învierii Lui ci a văzut Crucea în lumina Învierii, iar Învierea ca o biruință a Crucii. Nu se poate vorbi de biruință prin Înviere dacă nu amintim mai întâi Pătimirile și Moartea pe Cruce a Mântuitorului. Atât Crucea cât și Învierea, iată a venit prin Cruce, bucuria la toată lumea.

Sărbătoarea Învierii lui Hristos, este înfățișată amănunțit în cântările Penticostarului. Imnele ne încredințează că: „*Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcând, și celor din morminte viață dăruindu-le*”⁴³.

Învierea lui Hristos este esența credinței creștine, după cum spune Sfântul Apostol Pavel: „*Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră*”(I Cor. 15,14). Acesta este ziua în care Hristos a înviat din morți și a trecut neamul omenesc din adâncul iadului, *la cer și la nemurire*⁴⁴.

Învierea lui Hristos, este temelia învierii tuturor oamenilor. Ea este un imbold spre viață sfântă. Fără înviere, nevoințele ascetice ar fi fost zadarnice⁴⁵. Prin imnele

⁴³ *Penticostar*, Utrenia Învierii, tropar, gl. 5, p. 14

⁴⁴ *Penticostar*, Utrenia, Învierii, Sinaxar, p. 19

⁴⁵ Costion NICOLESCU, *Hristos, adăpostul, veșmântul, hrana, doctorul și leacul omului și al omenirii pe calea mântuirii, conținutul spiritual al nevoilor trupești vitale, la Sfântul Efrem Sirul*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011, p. 402

Canonului învierii, imnografii ne încredințează de trecerea noastră, *de la moarte la viață și de pe pământ la cer*, prin învierea lui Hristos, care este mai mult decât o ridicare din morți a omului Iisus, este trecerea de la această viață vremelnică, la viața cea veșnică precum și trecere duhovnicească la viața de comuniune cu Hristos Cel înviat. Paștile, această mare „Trecere” înseamnă de fapt înnoirea omenirii, în Hristos cel Înviat. Dacă Hristos n-ar fi înviat creștinismul n-ar fi fost decât o doctrină filosofică sau morală, fără puterea de a mântui omul din robia păcatului și a morții. Învierea lui Hristos înseamnă pentru om reînnoirea în starea cea dintâi a firii omenești. Firea umană ipostaziată de Fiul lui Dumnezeu, prin Învierea și Înălțarea Sa la cer, ajunge de-a dreapta Tatălui, în desăvârșita iubire a Sfintei Treimi, împărtășită întregii omeniri răscumpărate, prin iubire săvârșindu-se unirea prin har a oamenilor cu Dumnezeu. Experiența Învierii lui Hristos, presupune transformarea lăuntrică a omului, ca rod al unui mod de viață autentic creștin. Imnele Canonului înfățișează pe Hristos ca fiind *Paștile Domnului, Izvorul vieții, Băutura cea nouă, Mielul lui Dumnezeu, Soarele Dreptății, Lumina Lumii*.

În continuarea acestui capitol am arătat importanța pe care imnografiile Penticostarului au acordat *Înălțării Domnului*. Astfel prin imnele Canonului *Înălțării Domnului*, ei au aprofundat învățătura despre Înălțarea Domnului cu trupul la cer, arătând că aceasta presupune și ridicarea mai presus de toată stăpânirea a firii umane înnoite și așezarea ei împreună cu Hristos la dreapta Tatălui. Imnografiile preiau și mesajul îngerilor din momentul Înălțării referitor la a doua venire a lui Hristos ca judecător al viilor și al morților, sintetizând învățătura despre Înălțarea la cer și consecințele ei, în următorul imn:

„Firea lui Adam, care se pogorâse în laturile cele mai de jos ale pământului, Dumnezeule, înnoind-o întru Tine însuși, ai ridicat-o astăzi mai presus de toată stăpânirea și puterea; și pentru că ai iubit-o, ai așezat-o împreună cu Tine; și fiindu-Ți milă de ea, ai unit-o cu Tine; și unindu-Te cu ea, ai și

pățimit împreună cu ea; dar pătimind, ca Cel ce ești fără de patimă, ai preaslăvit-o împreună cu Tine. Iar cei fără de trupuri ziceau: Cine este acest bărbat frumos? Că nu este numai om Cel ce Se arată, ci Dumnezeu și Om, cu amândouă firile. Pentru aceea, alți îngeri minunați, în haine albe, zburând în jurul Ucenicilor, grăiau: Bărbați galileeni, acest Iisus, Om și Dumnezeu, Care S-a dus de la voi, iarăși va să vină ca Dumnezeu și Om, Judecător al viilor și al morților, dăruind celor credincioși iertare de păcate și mare milă”⁴⁶.

Subacapitolul *Arătările lui Hristos cel Înviat- premisă a cunoașterii*, prezintă modul cum au descris iconografiile, arătările lui Hristos cel înviat. Ei au descris arătările lui Hristos cel Înviat, puțin diferit față de Sfintele Evanghelii. Ei n-au prezentat, din prima zi a Învierii, arătările lui Hristos cel Înviat, precum le-au descris Sfinții Evangheliști, ci mai târziu, în zilele următoare Învierii și îndeosebi în Duminica Tomii când sunt relatate arătările înaintea ucenicilor și în cea de-a treia săptămână după Paști, arătările înaintea Femeilor Mironosițe. Apoi iconografiile părăsesc arătările lui Hristos cel Înviat, relatând fapte și minuni săvârșite de Hristos în perioada Cincizecimii, petrecute înainte de pătimirile Sale, revenind apoi la atmosfera postpascală, prin arătarea lui Hristos cel înviat înaintea ucenicilor Săi, la momentul Înălțării Sale la cer. Arătările în fața celor doi ucenici pe drumul spre Emaus, precum și arătarea de la Marea Tiberiadei, despre care relatează pe larg Sfintele Evanghelii, aici sunt ilustrate sumar, doar în Stihira Evangheliei de la Duminica a 4-a respectiv Duminica a 7-a după Paști. Arătările au încredințat pe ucenici și pe Femeile Mironosițe de adevărul învierii lui Hristos și au risipit îndoiala tuturor. Prin aceste arătări, ucenicilor le-a întărit credința și le-a dat puterea de a-L cunoaște și a mărturisi pe Hristos cel Înviat chiar cu prețul vieții și răspândi Evanghelia până la marginile pământului. Iconografiile relatează din

⁴⁶ *Penticostar, Înălțarea Domnului, la Vecernia Mare, la Litie, pp.252-253*

prima zi a Învierii, despre *lumina învierii care a strălucit lumii*, pe care au văzut-o femeile mironosițe la mormânt și care așa cum spune imnul, a arătat-o neamurilor, risipind întunericul necredinței.

„Închinare de seară aducem Ție, Luminii celei neînserate, Care, la sfârșitul veacurilor, ca într-o oglindă în trup ai strălucit lumii; și până la iad Te-ai pogorât, întunericul cel de acolo l-ai risipit și lumina învierii ai arătat-o neamurilor, Dătătorule Doamne, slavă Ție!”⁴⁷

Primul imn din *Penticostar*, care relatează arătarea lui Hristos cel Înviat, înaintea ucenicilor îl găsim în slujba Utreniei zilei de joi, din Săptămâna Luminată.

„Doamne, precum ai ieșit din mormântul pecetluit, așa ai intrat și la Ucenicii Tăi, prin ușile încuiate, arătându-le lor patimile trupului, pe care le-ai primit, Mântuitorule, îndelung răbdând: Ca Cel ce ești din sămânța lui David, răni ai răbdat, iar ca Fiu al lui Dumnezeu, lumea ai mântuit. Mare este mila Ta, Mântuitorule cel necuprins, miluiește-ne pe noi”⁴⁸.

Acest imn amintește învierea tainică și de ieșirea din mormânt fără a strica pecețile, de arătarea Lui înaintea ucenicilor prin ușile încuiate amintind că El este Fiul al lui Dumnezeu, precum și de misiunea Lui de a mântui lumea. Sfinții Apostoli, au avut parte de această experiență personală, a întâlnirii nemijlocite cu Hristos cel Înviat, datorită iubirii pe care o aveau față de El, această iubire, îndemnându-i să-L caute, să se împărtășească de vederea Lui, de bucuria de a fi în apropierea Sa, de a se împărtăși nemijlocit de iubirea Lui. Hristos cel Înviat s-a arătat după învierea Sa numai celor cu inima plină de iubire, nu a mai căutat să-i convingă pe farisei și cărturari de adevărul Învierii.

⁴⁷ *Penticostar*, Joi în Săptămâna luminată, la Vecernie, la Doamne strigat-am, Alte stihiri ale lui Anatolie, 1, p. 47

⁴⁸ *Penticostar*, Joi în Săptămâna luminată, la Laude, 4, p. 49

În capitolul al patrulea intitulat, **Fundamentele eclesial-experimentale ale gnoseologiei ortodoxe reflectate în Penticostar**, am arătat modul cum au înfățișat inmografi, experiența cunoașterii lui Hristos cel înviat. În slujbele Bisericii, experiem pe Hristos cel Înviat, Cel ce prin întruparea Sa, ne descoperă dumnezeirea Sa, dar aceasta este percepută de fiecare doar pe cât îi este cu putință, după starea duhovnicească. În gnoseologie, cunoașterea începe de la persoana experiabilă, de la ipostas. Hristos este experiat nu ca fire dumnezeiască și umană ci ca Persoană divină înomenită. Termenul *experiență* nu a fost folosit în mod curent de Sfinții Părinții, deoarece acest termen, este specific cercetării științifice și presupune ca totul să fie pus sub semnul întrebării. Pe Dumnezeu îl vom cunoaște numai prin credință, orice îndoială ne îndepărtează de Dumnezeu. Se folosește uneori noțiunea de o *teologie experienței*, doar atunci când această experiență presupune împărtășirea de harul Sfintele Taine și practicarea nevoițele ascetice. Părintele Stăniloaiie folosește termenul *experiere*, în locul termenului de *experiență*. Această experiere presupune o relație personală, dar se realizează doar în Biserică, prin Sfintele Taine. Această experiere se adresează omului lăuntric dar urmărește și curățirea de patimi și împrărierea virtuților, și dobândirea simțurilor duhovnicești. Doar inima curată va vedea pe Dumnezeu (cf. Mt. 5, 8). Mântuitorul Hristos după învierea Sa, a căutat ca ucenicii să-L recunoască prin intermediul simțurilor și dacă nu s-au convins de ceea ce au auzit și de ceea ce au văzut, au fost chemați să se încredințeze chiar și prin pipăit. Subcapitolul intitulat, *Cunoașterea prin simțuri*, se referă la cunoașterea naturală a lui Dumnezeu, pe care o poate omul dobândi prin simțuri și modul cum este reflectată această cunoaștere în inmografia Penticostarului. Am putea crede că cei ce au fost contemporani cu Hristos, au avut privilegiul de a vedea, a auzi, a pipăi, într-un cuvânt a cunoaște personal, pe Dumnezeu Întrupat. Dar citind cu atenție Sfintele Evanghelii ne dăm seama că cei mulți nu l-au recunoscut ci au considerat mai degrabă ca fiind un învățător sau proroc, doar puțini au fost cei care l-au recunoscut ca fiind, Fiul lui

Dumnezeu. Edificatoare în acest sens este convorbirea lui Iisus cu ucenicii Săi relatată în Sfânta evanghelie de la Matei: „Și venind Iisus în părțile Cezareii lui Filip, îi întreba pe ucenicii Săi, zicând: Cine zic oamenii că sunt Eu, Fiul Omului ? Iar ei au răspuns: Unii, Ioan Botezătorul, alții Ilie, alții Ieremia sau unul dintre prooroci. Și le-a zis: Dar voi cine ziceți că sunt ? Răspunzând Simon Petru a zis: Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Celui viu. Iar Iisus, răspunzând, i-a zis: Fericit ești Simone, fiul lui Iona, că nu trup și sânge ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl Meu, Cel din ceruri. (Matei 16, 13-17). Nu trup și sânge i-au descoperit lui Petru adevărul despre Hristos, adică nu simțurile truștii ci Tatăl cel din ceruri, adică mesajul revelației.

„Cuprinși au fost de scârbă toți cei învățoși în slăbănozirile pizmei, când se gândeau la vindecarea slăbănogului în zi de sâmbătă, zicând: Nu se cade să se facă vindecări sâmbăta și să se strice odihna cea din strămoși a sâmbetei; necunoscând ei că Tu ești Stăpânul legii și Tămăduitorul sufletelor noastre”⁴⁹.

Femeia samarineancă întâlnindu-se cu Hristos, l-a crezut a fi un proroc (Ioan 4,19), iar imnografia arată că această femeie mergând în cetate l-a vestit pe Hristos ca fiind proroc mare:

Veniți de vedeți un om, Care, șezând astăzi la fântână, mi-a spus toate câte am făcut; că prooroc prea adevărat și prea mare este, de vreme ce cunoaște toate cele ascunse și cele arătate⁵⁰.

Imnele Penticostarului afirmă posibilitatea de cunoaștere prin simțuri a lui Hristos cel Înviat, ca Fiu al lui Dumnezeu. Sfântul Apostol Toma, este cel prin care suntem încredințați de adevărul învierii lui Hristos. Imnografia preia din Sfintele Evanghelii,

⁴⁹ *Penticostar*, Marți, a patra săptămână după Paști, la Utrenie, după a doua Catismă, Sedealna Praznicului, p. 155

⁵⁰ *Penticostar*, Joi în săptămâna a cincea, la Utrenie, la Stihovă, 2, p. 211

acest îndemn al lui Hristos cel Înviat, de a fi pipăit și cunoscut, tocmai pentru îndepărtarea oricăror îndoieli privitoare la învierea Sa. În textul Sfințelor Evanghelii, acest moment al pipăirii, este doar subînțeles, inmografia dezvoltă însă această temă a cunoașterii prin pipăire a lui Hristos cel Înviat. Astfel inmograful arată, că Toma s-a atins cu *degetul pe Stăpânul*⁵¹ și scoate în evidență și minunea petrecută, asemănând pe Toma cu iarba care *atingându-se de coasta cea foc a lui Iisus Hristos*⁵², totuși nu a ars, dar a ars în schimb toată îndoiala și a schimbat neîncrederea în dreaptă credință.

Imnografii merg mai departe și învață că Toma, prin pipăirea lui Hristos, *s-a umplut de har*⁵³ și a simțit lucrarea celor două firi, în Hristos, adică l-a cunoscut pe Hristos, ca Fiu al lui Dumnezeu și L-a mărturisit ca Domn și Dumnezeu. Părintele Stăniloae zice: „Cunoaștem pe Dumnezeu, privind spiritual la Iisus Hristos, la cuvintele, la faptele, la viața Lui pilduitoare, care nu are loc fără lucrarea Lui în noi. Numai trăindu-L ca persoană desăvârșită, arătată ca atare și în umanitatea Lui, cunoaștem pe Dumnezeu în mod concret și prin experiență vie. Cunoașterea unei realități impersonale ne lasă într-o cugetare teoretică, în câteva formulări abstracte”⁵⁴.

În subcapitolul, *Cunoașterea prin credință*, este prezentată poziția inmografilor față de rolul credinței în experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Imnele liturgice, spun despre cunoașterea dobândită prin simțuri că sporește prin credință. Cel pe seama căruia, inmografii dezvoltă această cunoaștere prin credință este tot Sfântul Apostol Toma dar și Maria Magdalena. Folosind pilda lui Toma, inmografii, spun că pipăind s-a umplut de har și crezând a cunoscut pe Hristos, ca Fiu al lui Dumnezeu:

„O, uimitoare minune! Necredința a rodit credință nezdruncinată. Că zicea Toma: De nu voi vedea, nu voi crede! Dar pipăind coasta, a mărturisit

⁵¹ *Penticostar*, Duminica Tomii, la Vecernia mare, la Litie, Stihira 2, p. 63

⁵² *Penticostar*, Duminica Tomii, la Stihioavnă, stihira glas 4, 2, p. 64

⁵³ *Penticostar*, Duminica Antipasha, la Utrenie, Canon, Cântarea a 4-a, tropar 4,p.67

⁵⁴Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, nota 1916, în Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, p.1016

*pe Cel întrupat, ca pe însuși Fiul lui Dumnezeu. L-a cunoscut ca pe Cel ce a pățimit cu trupul, L-a propovăduit ca pe Dumnezeul Cel înviat; și a grăit cu glas de bucurie: Domnul meu și Dumnezeul meu, slavă Ție!*⁵⁵.

Credința este prima condiție a cunoașterii, ea însoțește omul în urcușul spre îndumnezeire de la început până la unirea cu Dumnezeu, adică până la deplina cunoaștere. Acest mod de cunoaștere prin credință a fost dat de Dumnezeu tocmai pentru ca omul să-și poată exprima libertatea și așa prin credință va dobândi cunoaștere. Fără o credință puternică omul va căuta în zadar să-L cunoască pe Dumnezeu, doar în mod rațional nu va putea niciodată să-și învingă îndoiala.

Subcapitolul *Cunoașterea prin Scripturi*, se referă la modul cum prezintă inmografiile, cunoașterea lui Dumnezeu prin Scripturi:

*„Cărțile dumnezeieștilor Scripturi și propovăduirile înțelepților grăitori de cele dumnezeiești, împlinire au luat cu adevărat”*⁵⁶.

Sfânta Scriptură împreună cu Sfânta Tradiție constituie principala sursă de inspirație a inmografiilor. Cunoașterea lui Dumnezeu din Scripturi, presupune pe de o parte cunoașterea intelectuală a învățăturilor din Sfintele Scripturi pe de altă parte, împlinirea lor, după cum se spune în Sfânta Evanghelie de la Luca: „Fericiți sunt cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu și-l păzesc”(Luca 11,28). Această păzire a cuvântului înseamnă ca omul să trăiască după cuvântul Scripturii, nu doar să-l cunoască. Simpla cunoaștere îngâmfă și adeseori duce la cădere. Doar prin trăirea după învățătura Scripturii și după pilda lui Hristos, omul ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu, la o anumită stare de simțire a lui Dumnezeu.

„...cu Luca și cu Cleopa împreună-călătorind vorbeai; și vorbind, nu îndată Te-ai arătat pe Sineți... Cel ce pe toate spre folosul zidirii le orânduiești, și prorociile cele despre Tine le-ai tâlcuit și când ai binecuvântat pâinea, ai fost recunoscut de dânșii,

⁵⁵ *Penticostar*, Duminica Tomii, la Stihovărnă, 1, p. 64

⁵⁶ *Penticostar*, Miercuri în Săptămâna a șasea după Paști, Canonul, Cântarea 1-a, 1, p. 245

ale căror inimi și mai-nainte de aceasta erau aprinse spre a Te cunoaște⁵⁷. Cunoașterea lui Dumnezeu din Scripturi se încadrează pe de o parte în ceea ce numim cunoaștere catafatică sau rațională, ea ne încredințează în primul rând de existența lui Dumnezeu:

„Iată, S-a arătat pe pământ Mesia, Hristos, despre Care S-a scris în Lege, demult, că va să vină proroc mare, Dumnezeu și Om”⁵⁸.

Pe de altă parte Sfânta Scriptură este și un îndrumar de viață duhovnicească pe care urmându-l, omul poate ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu prin experiență, la cunoașterea suprarățională, apofatică: *„Luați aminte la Legea Mea, poporul Meu; plecați urechea voastră spre graiurile gurii Mele”⁵⁹.*

Despre cunoașterea din Scripturi ne lămurește Sfântul Maxim Mărturisitorul:

„Scriptura știe de o îndoită cunoștință a celor dumnezeiești. Una e relativă și constă numai în raționament și în înțelesuri, neavând simțirea experiențată prin trăire a Celui cunoscut. Prin ea ne călăuzim în viața aceasta. Cealaltă e în sens propriu adevărată și constă numai în experiența trăită, fiind în afară de raționament și de înțelesuri și procurând toată simțirea Celui cunoscut prin participarea la El după har. Prin aceasta vom primi în viața viitoare îndumnezeirea mai presus de fire, ce se va lucra fără încetare. Cunoștința relativă, cuprinsă în raționament și înțelesuri, mișcă dorința spre cunoștința trăită prin participare. Iar cea trăită, care procură simțirea, Celui cunoscut prin participare și prin experiență, înlătură cunoștința cuprinsă în raționament și înțelesuri”⁶⁰.

⁵⁷ *Penticostar*, Duminica Slăbănogului, Stihira Evangheliei, p. 149,

⁵⁸ *Penticostar*, Joi în Săptămâna a 5-a după Paști, la Doamne strigat-am, Stihirile samarinencei, 2, p. 208

⁵⁹ *Penticostar*, Luni în Săptămâna a treia după Paști, Tricântare, Cântarea a 2-a, Irmos, p. 421

⁶⁰ Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, p.375

În subcapitolul *Cunoașterea prin Sfintele Taine*, se arată modul cum au prezentat innografiile, rolul Sfințelor Taine în experiența cunoașterii lui Dumnezeu. Prin Sfintele Taine, iertându-se păcatele are loc vindecarea trupului dar și curățirea sufletului, iar această curățire aduce cu sine și trezirea spirituală, sau trezirea credinței și experiența cunoașterii⁶¹. În Sfintele Taine, lucrarea lui Hristos, nu poate fi explicată rațional, ci doar experiată, prin credință. Această experiență înseamnă, împărtășirea de puterea dumnezeiască lui Hristos cel Înviat⁶².

„A pus tina pe ochii lui și a zis către dânsul: Mergi de te spală în Siloam! Și spălându-se, a văzut, dând slavă lui Dumnezeu”⁶³.

Innografiile au preluat din Scripturi această minune, pe care Mântuitorul a săvârșit-o vindecând acel orb din naștere. Tina din pământ și salivă, închipuie rezidirea făpturii prin prezența Logosului în mijlocul lumii create. Prin întruparea sa, Hristos vindecă firea omenească. Tina și apa din izvorul Siloamului, arată rolul elementelor materiale, în primirea harului și faptul că ele, pot deveni mijloace de sfințire și vindecare a omului, de aceea minunea vindecării orbului din naștere, este văzută și ca o instituire a Sfințelor Taine⁶⁴. Innografiile subliniază faptul că, omul își găsește mântuirea doar în Hristos și în Biserică. Experiența duhovnicească trebuie înțeleasă numai din perspectiva eclesială. Cel ce vrea să cunoască pe Dumnezeu trebuie să se încadreze în comunitatea Bisericii, Trupul lui Hristos și să participe la slujbele Bisericii. Prin Sfintele Taine are loc o împreună lucrare între Dumnezeu și om pe care o numim sinergie. Prin aceasta harul coboară și se sălășluiește în inima omului, prin aceasta Tainele Bisericii au un rol însemnat în cunoașterea lui Dumnezeu.

⁶¹ Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, nota 423, la Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, p. 241

⁶² Ștefan BUCHIU, *Cunoașterea apofatică*, p. 159

⁶³ *Penticostar*, Duminica Orbului, la Vecernia Mare, la Doamne strigat-am, Stihirile orbului, 2, pp. 221-222

⁶⁴ Natalia MANOILESCU-DINU, *Iisus Hristos Mântuitorul*, p. 355

În subcapitolul *Cunoașterea prin rugăciune*, este prezentată atitudinea imnografilor referitoare la cunoașterea prin rugăciune.

„Rugăciunea mea voi vărsa către Domnul, și Lui voi spune necazurile mele, că s-a umplut sufletul meu de răutăți, și viața mea de iad s-a apropiat; ci ca Iona mă rog Ție: Dumnezeule, scoate-mă din stricăciune!”⁶⁵

Rugăciunea este lucrarea prin care omul, aflându-se într-o legătură personală cu Dumnezeu, va ajunge să-L cunoască în chip tainic, apofatic. Imnografiile au întocmit imnele liturgice, cu conștiința că ele sunt rugăciuni prin care credincioșii slăvesc pe Dumnezeu, dar prin care dobândesc harul și mila lui Dumnezeu și sfințenia și prin aceasta cunoaștere lui Dumnezeu.

„Întăritu-s-a inima mea întru Domnul, Cel ce dă împlinirea rugăciunii, celui ce se roagă; că arcul celor puternici a slăbit, și cei slabi cu putere s-au încins”⁶⁶.

În subcapitolul *Cunoașterea prin iubire*, am arătat rolul pe care imnografiile îl acordă iubirii în experiența cunoașterii lui Dumnezeu

„Cu dumnezeiască strălucirea Ta, mă rog Ție, Bunule, luminează sufletele celor ce aleargă dis-de-diminează la Tine cu dragoste, ca să Te vadă pe Tine, Cuvinte al lui Dumnezeu, Cel ce ești Dumnezeu adevărat, Care din negura greșelelor le chemi”⁶⁷.

Dumnezeu este *iubire* (I Ioan 4, 8, 16). De aceea Hristos, Fiul lui Dumnezeu, poate fi cunoscut numai dobândind mai întâi iubirea. Imnografiile învață prin alcătuirile lor că pentru apropierea de Dumnezeu, se face numai după ce omul a dobândit virtutea iubirii. Doar cei ce se apropie cu iubire de Dumnezeu, îl vor cunoaște pe El. De aceea

⁶⁵ *Penticostar*, Vineri a șasea săptămână după Paști, seara patrucântare, Cântarea a 6-a, Irmosul, pp. 449-450

⁶⁶ *Penticostar*, Duminica Samarinenței, Canoanele, Cântarea a 3-a, Canonul samarinenței, Irmos, p. 190

⁶⁷ *Penticostar*, Duminica Sfinților Părinți, Canoane, Cântarea a 5-a, Irmos, p. 284

și Hristos, s-a arătat după învierea Sa, doar celor ce-L iubeau pe El. Nu a mai căutat să convingă pe cei necredincioși de învierea Sa. Sfântul Apostol Pavel spune despre cunoașterea prin iubire: „*cele ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit, acelea le-a descoperit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El*” (1 Corinteni 2, 9) .

În subcapitolul *Cunoașterea prin dogme*, am arătat semnificația pe care iconografiile au acordat-o dogmelor Bisericii în cunoașterea lui Dumnezeu.

„Ferițiții înainte-stătători ai evangheliceștilor dogme și ai învățaturii celei mai presus de fire, primind toată luminarea duhovnicească a Sfântului Duh, au rostit din dumnezeiască însuflare, în cuvinte puține, dar cu mult înțeles, adevărul cel mai presus de fire, ca niște propovăduitori ai lui Hristos, luând de sus, în chip vădit, descoperirea lor, și, luminați fiind, au așternut în scris hotărârea cea de la Dumnezeu învățată”⁶⁸.

Referințe despre cunoașterea lui Dumnezeu prin dogmele Bisericii găsim în textele Penticostarului, îndeosebi printre imnele Duminicii a șaptea după Paști, numită și a celor 318 Părinți de la Sfântul Întâiul Sobor din Niceea din anul 325, care inspirați de Duhul Sfânt au întocmit dogmele referitoare la dumnezeirea Mântuitorului și lucrarea Sa în lume. Dogmele ne arată dreapta credință, dar pentru a înțelege mesajul lor, este nevoie de curățire sufletească dobândită prin dreaptă viețuire, prin ridicarea din păcate, prin creșterea în virtute. Dogmele nu sunt doar niște enunțuri abstracte, ci repere ale vieții duhovnicești. Ele îl ajută pe om să-L descopere și să-L cunoască pe Dumnezeu. Dogmele formulate de Biserică au capacitatea de a răspunde năzuințelor sufletului după adevărul absolut, răspunzând în chip satisfăcător rațiunii, adaptând adevărul dumnezeiesc la puterea receptivă a sufletului. Cu toate acestea adevărul dumnezeiesc nu poate fi înțeles pe de-a întregul, înțelegerea omenească rămâne

⁶⁸ *Penticostar*, Duminica Sfinților Părinți, la Laude, Stihirile Sfinților Părinți, 2, p. 292

acoperită de văl, văzând doar ca prin ghicitură. Dogma nu epuizează niciodată subiectul său, înțelesul ei poate fi susținut de experiența duhovnicească, dogma împlinindu-și rolul pe măsura în care preface viața credincioșilor după modul divin altfel rămâne o simplă cunoștință intelectuală.

În subcapitolul *Cunoașterea lui Hristos, prin Duhul Sfânt în Biserică, am arătat că Hristos cel Înviat, nu poate fi cunoscut și trăit ca Dumnezeu, fără Duhul Sfânt, Persoană dumnezeiască, care aduce în creație viața și iubirea intratreimică. După învățătura Sfinților Părinți, așa cum pe Dumnezeu Tatăl Îl cunoaștem prin Fiul așa și pe Fiul îl cunoaștem prin Duhul Sfânt pe care-L primim prin Sfintele Taine ale Bisericii*⁶⁹. *Prin Sfântul Duh este bogăția cunoașterii de Dumnezeu, a gândirii la cele de sus și a înțelepciunii; că întru Dânsul toate dogmele părintești le descoperă Cuvântul*⁷⁰. Sfintele Evanghelii ne spun că Mântuitorul Hristos le-a zis ucenicilor Săi: *Dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl, în numele Meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu* (Ioan 14,26). Imnografiile arată că Hristos înălțându-se la cer prin trimiterea Duhului Sfânt a luminat mintea ucenicilor:

*„O darurile cele mai presus de pricepere! O, taină înfricoșătoare! Că Cel ce stăpânește toate, suindu-Se de pe pământ la cele cerești, a trimis ucenicilor pe Duhul Sfânt, Care a luminat mintea lor și cu harul i-a făcut ca de foc”*⁷¹.

În ultima parte a lucrării *Cunoașterea experimentală a lui Hristos cel Înviat în dimensiunea ascetico-mistică*, este prezentată atitudinea imnografiilor față de asceză, de contemplație și de îndumnezeire.

În subcapitolul *Asceză și cunoaștere* este descris modul în care imnografiile, au prezentat legătura între nevoințele ascezei și cunoașterea lui Dumnezeu. Ei ne

⁶⁹ Pr. drd. Constantin LEONTE, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Hristos, condiție a mântuirii*, în Ortodoxia, Anul XXXIX, Nr. 3, din 1987, pp. 143-152, p. 150

⁷⁰ *Penticostar*, Duminica Samarinenței, la Utrenie, Antifonul 1, 2, p. 188

⁷¹ *Penticostar*, Înălțarea Domnului, Canonul, Cântarea a 9-a, Al doilea Canon, 1, p. 264

îndeamnă la o viață nouă și curată pe care să o învățăm de la Hristos a o păzi, iar prin aceasta ne vom bucura de venirea Duhului Sfânt, care ne va învăța pe noi toate.

„Învățându-ne de la Hristos viață nouă și curată, să ne nevoim cu toții a o păzi după cuviință până la sfârșit; ca să ne bucurăm de venirea Duhului Sfânt”⁷².

Asceza este moartea omului vechi și prelungire prin voință a stării de curăție a botezului. Ea este mai accentuată la începutul urcușului duhovnicesc, în vremea curățirii sufletului de patimi, dar nu se poate omul lipsi de asceză niciodată. Imnografia arată legătura între simțurile supuse duhului, prin post și nevoițe și dobândirea *luminii nepătimirii*⁷³ ca răsplată a ostanelilor. De aici se vede și rolul ascezei în oprirea *zburdărilor trupului*⁷⁴, și înlăturarea piedicilor din calea cunoașterii prin ajungerea la starea de desăvârșire a sufletului și dobândire a sfințeniei.

În subcapitolul, *Cunoaștere în comuniunea sfinților*, este prezentată însemnătatea comuniunii cu sfinții în experiența cunoașterii lui Dumnezeu:

„Iată, acum ce este mai bun, sau ce este mai frumos, decât să locuiescă frații împreună? Că întru aceasta a făgăduit Domnul viața de veci”⁷⁵.

Sfinții sunt cei ce umblă și se nevoiește în căile Domnului. Și răsplata nevoițelor este mare, ei devin *fiii Celui Preaînalt*(Luca 6,35) . Imnografia ne învață că Sfinții au putere de a mijloci înaintea lui Dumnezeu pentru oameni, putere dobândită prin harul dumnezeiesc, care lucrează în ei, în calitatea lor de casnici ai lui Dumnezeu. În sfinți se manifestă taina Fiului întrupat, prin ei Hristos arată oamenilor bunătatea și iubirea Sa și își continuă lucrarea în Biserica Sa. Sfinții sunt asemenea lui Hristos, plini de

⁷² *Penticostar*, Miercuri în Săptămâna a patra după Paști, Cântarea a 9-a 1, p. 169

⁷³ *Penticostar*, Duminica Tuturor Sfinților, la Canoane, Cântarea a 4-a, Canonul Tuturor Sfinților, 3, p. 375

⁷⁴ *Penticostar*, Duminica Tuturor Sfinților, la Canoane, Cântarea a 4-a, Canonul Tuturor Sfinților, 3, p. 375

⁷⁵ *Penticostar*, Duminica Tuturor Sfinților, La Utrenie, Antifoanele, Antifonul al 4-lea, pp. 370-371

iubire, de bunătațe, de bucurie, stări pe care le împărtășesc celor din jurul lor și prin acestea transformă, înalță duhovnicește, schimbă în bine întreaga existență a omului⁷⁶. Sfântul este omul ce petrece împreună cu îngerii dar manifestă sensibilitate pentru semenii săi, ca expresie a bunătații și curăției, pe care o are de la Dumnezeu și pe care o împărtășește, din iubire semenilor, rugându-se cu lacrimi pentru ei⁷⁷.

În subcapitolul *Cunoaștere și contemplație* se arată modul în care văd imnografiile prezintă această putere a omului de a vedea pe Dumnezeu. Vederea lui Dumnezeu este o vedere mai presus de simțuri și de minte, ea se împărtășește omului după ajungerea la starea de îndumnezeire, prin Duhul Sfânt. Părinții Bisericii au înțeles prin vederea lui Dumnezeu, nu o vedere a ființei Lui, ci a vederea luminii slavei lui Dumnezeu, făcând distincție între creat și necreat:

„Întru lumina Ta, Stăpâne, vom vedea lumină, Iubitorule de oameni; că ai înviat din morți, dăruind mântuire neamului omenesc, ca să Te preaslăvească toată făptura pe Tine, Cel singur fără de păcat, miluiește-ne pe noi!”⁷⁸

Ei folosesc adesea termenul *vedere* cu sensul de cunoaștere. La această vedere a lui Dumnezeu se ajunge numai prin asceză și rugăciunea curată, pe măsura desăvârșirii și numai cu harul lui Dumnezeu fără de care nu se ajunge la vederea lui Dumnezeu și nici la cunoașterea Lui.

Subcapitolul *Cunoaștere și îndumnezeire*, prezintă legătura dintre îndumnezeirea omului prin har și cunoașterea lui Dumnezeu, așa cum au văzut-o imnografiile:

„Căzut-a Adam, când a fost ispitit, și s-a zdrobit, fiind amăgit de demult cu nădejdea îndumnezeirii; dar s-a sculat, îndumnezeindu-se prin unirea

⁷⁶ M.A. COSTA DE BEAUREGARD, Dumitru STĂNILAOE, *Mica dogmatică vorbită*, p. 91

⁷⁷ Pr. prof. dr. Dumitru Gh. RADU, *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului în Hristos*, p. 395

⁷⁸ *Penticostar*, Marți în Săptămâna luminată, la Laude, Stihirile Învierii, 4, p. 44

*Cuvântului, și, prin Pătimire, nepătimire a luat, pe Tron ca un fiu este mărit, șezând împreună cu Tatăl și cu Duhul*⁷⁹.

Sfânta Scriptura arată că scopul creației este ca omul să devină părtaș la dumnezeire (2 Pet. 1,4). Omul este chemat de la început, să fie părtaș vieții dumnezeiești. Imnografiile au fost dintre cei care au căutat ei însuși, să dobândească îndumnezeirea și cunoscând această experiență au exprimat-o în inele lor. Ei amintesc omului că prin întruparea Cuvântului, a fost deschisă calea spre îndumnezeire. Prin îndumnezeire, omul ajunge și la cunoașterea lui Dumnezeu. O definiție simplă a îndumnezeirii o dă părintele Teofil: „Ce înseamnă îndumnezeirea omului? Înseamnă că Dumnezeu Se comunică omului și că îi comunică omului din ceea ce este El, îl face pe om părtaș la dumnezeirea Lui. Părinții care au vorbit despre această minunăție, despre acest lucru pe care noi nu-l putem înțelege pentru că nu-l trăim, lucrurile cele sfinte numai în măsura în care le trăim le putem gândi, printr-o comparație, că așa cum fierul care arde în foc primește însușirile focului fără să-și schimbe calitatea de fier, dar arde și el ca focul, mistuiește și el ca focul lucrurile pe care le atinge, până când are în ele puterea focului, tot așa și omul care se unește cu Dumnezeu, în care Dumnezeu se revarsă, se îndumnezeiește și primește ceva din ceea ce este Dumnezeu. Aceasta este o raportare, o participare a omului la Dumnezeu”⁸⁰.

Ultimul punct al lucrării intitulat *Cunoaștere și eshatologie*, ne încredințează că ceea ce am dobândit în această viață prin cunoașterea poruncilor și împlinirea voinței Lui va rămâne ca o temelie a cunoașterii lui Dumnezeu și dincolo de hotarul morții.

⁷⁹ *Penticostar*, Duminica Sfinților Români, la Canoane, Cântarea a 6-a, Canonul Crucii și al Învierii, pp. 400-401

⁸⁰ Arhim Teofil PĂRĂIAN, *Prescuri pentru cuminecături*, Editura Arhiepiscopiei Timișoarei, p. 140

„Sfărâmând porțile morții cu puterea Ta, ai făcut cunoscute căile vieții și ai deschis porțile nemuririi, celor ce grăiesc Ție cu credință: Slavă puterii Tale, Doamne!”⁸¹

La cea de-a doua venire a lui Hristos, toți oamenii îl vor vedea precum este (1Ioan. 3, 2), nu ca în oglindă, în ghicitură (1Cor. 13,12).

„Suindu-Te pe norii cerurilor și lăsând pace celor de pe pământ, Te-ai înălțat și ai șezut de-a dreapta Tatălui, ca Cel ce ești de o ființă cu Dânsul și cu Duhul; că, deși Te-ai arătat în trup, ai rămas neschimbat. Pentru aceasta aștepți plinirea vremii, ca, venind pe pământ, să judeci toată lumea. Dreptule Judecător, Doamne, îndură-Te spre sufletele noastre, dăruind iertare de greșeli robilor Tăi, ca un Dumnezeu milostiv”⁸².

Imnografii subliniază legătura între cunoașterea lui Dumnezeu și fericirea raiului prin exemplul tâlharului de pe Cruce, care cunoscându-L pe Hristos, și slăvindu-L ca pe Dumnezeu, a dobândit Raiul.

„Moștenitor al raiului celui nematerial ai făcut pe tâlharul care pe cruce Te-a cunoscut pe Tine Dumnezeu, strigând: Pomenește-mă, Atotputernice Mântuitorule!”⁸³

Hristos cel înviat este cel ce face legătura între viața de pe pământ a credincioșilor și viața veșnică. În Hristos ne desăvârșim în viața aceasta și prin Hristos, vom înainta în cunoaștere în viața viitoare.

⁸¹ *Penticostar*, Miercuri în săptămâna a patra după Paști, Cântarea a 4-a 1,p. 162

⁸² *Penticostar*, Canonul Înălțării, Sedealna, p.258

⁸³ *Penticostar*, Duminica Mironosițelor, Canoanele, Cântarea a 9-a, Canonul Mironosițelor, 1, p. 111

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

1. *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015
2. *Penticostar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București 2012,

DICȚIONARE

1. BRANIȘTE, Pr. prof. Dr. Ene, Prof. Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2001
2. BREBAN, Vasile, *Dicționar al limbii române contemporane*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980
3. BRIA , Pr. Prof. dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, ed. A II-a, revizuită și completată, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994
4. BLACKBURN Simon, *Dicționar de filosofie*, trad Cătălina Iricinschi, Editura Univers enciclopedic, București, 1999

5. *Dicționar biblic*, Editura Cartea creștină , Oradea, 1995
6. EVSEEV, Ivan, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 2007
7. IONESCU, Laurențiu Gabriel, *Dicționar grec-român*, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2011
8. MIRCEA, Preot Dr. Ioan *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995
9. STOIAN Ion M., *Dicționar religios*, Editura Garamond, București, 1994
10. *Enciclopedia doctrinelor mistice*, coordonator Marie-Madeleine Davy, vol. I, Editura Amarcord, Timișoara, 1997;

SCRIERI PATRISTICE:

1. Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Scrieri* partea I, col. PSB, vol 15, trad. pr.prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987
2. Sfântul ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, în „Scrieri”, partea I, col. PSB, vol. 15, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987
3. CALIST CATAFYGIOTUL, *Despre unirea dumnezeiască*, trad. de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* , vol. 8 Editura Humanitas, 2009,
4. CALIST PATRIARHUL, *Capete despre rugăciune*, în *Filocalia* vol. 8, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009
5. CALIST și IGNATIE XANTOPOL, „Cele 100 de capete sau *Metodă și regulă foarte amănunțită, care are mărturiile sfinților și poate fi întrebuițată cu ajutorul lui Dumnezeu de către cei ce-și aleg să viețuiască în liniște și singurătate, sau despre purtarea, petrecerea și viețuirea lor și despre toate bunătățile ce*

- le pricinuieste liniștirea celor ce se străduiesc cu ea, cu dreaptă judecată.*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 8, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009
6. Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Vremea postului și a înfrânării: scrisori pascale*, trad. Pr. dr. Gabriel Mândrilă, Editura Sophia, București, 2012.
 7. Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Închinare în Duh și Adevăr*, XVII, în col. PSB, vol. 38, Trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991;
 8. Sfântul CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, în col. PSB vol. 41, Trad. pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;
 9. Sfântul, CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, Cateheza a IV-a mistagogică, trad. din limba greacă de pro. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003;
 10. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromatele*, în „Scrieri”, partea a II-a, col. PSB, vol. 5, trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;
 11. Sfântul IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Scripta, București, 1993;
 12. Sfântul IOAN DAMASCHIN, *Introducere elementară la dogme*, în vol. Pr. Andrew LOUTH, *Sfântul Ioan DAMASCHIN, Tradiție și originalitate în teologia bizantină*, trad. Pr. prof. Ioan Ică sn și diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010, pp.433-441;
 13. Sfântul IOAN DAMASCHIN, *Capete filozofice*, în vol. Pr. Andrew LOUTH, *Sfântul Ioan DAMASCHIN, Tradiție și originalitate în teologia bizantină*, trad. Pr. prof. Ioan Ică sn și diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010, pp. 443-523;

14. Sfântul IOAN DAMASCHIN, *Cuvânt la Sâmbăta Mare*, în vol. Pr. Andrew LOUTH, *Sfântul Ioan DAMASCHIN, Tradiție și originalitate în teologia bizantină*, trad. Pr. prof. Ioan Ică sn și diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010, p. 555-582;
15. Sfântul PETRU DAMASCHIN,, *Dumnezeieștile învățături duhovnicești*, Trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, vol. 5, Editura Humanitas, 2008;
16. Sfântul DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisorul*, traducere, introducere și note Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Paideia, București, 1996;
17. *Everghetinosul*, vol. 1-2, trad. Ștefan Voronca, Editura Egumenița, Galați, 2009
18. Avva FILIMON, „*Despre Avva Filimon, Cuvânt foarte folositor*”, trad. pr. prof. dr. Dumitru STĂNILOAIIE, Ediția a II-a, în *Filocalia* vol. 4, Editura Harisma, București, 1994;
19. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. I, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999;
20. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol.II, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
21. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. III, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă ,București 2009,
22. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. IV, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Harisma, București, 1994;

23. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. V, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
24. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. VI, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
25. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
26. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. VIII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
27. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. X, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2011;
28. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. XI, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
29. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. XII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
30. Sfântul GRIGORIE DE NAZIANZ, , *Cuvântul al Sfânta Lumină* , *Cuvântul al Cincizecime*, *Cuvântul 37*, trad. drd. Nicușor Deciu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012;
31. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, , *Despre viața lui Moise*, trad. de pr. Ioan Buga, în col. PSB, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;

32. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, *Despre pruncii morți prematur, către Hieros*, în *Scrieri*. Partea a doua, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, col PSB, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;
33. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre suflet și înviere*, în *Scrieri*. Partea a doua, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, col PSB, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;
34. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, *Despre Fericiri*, trad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009;
35. Sfântul GRIGORIE DE NYSSA, *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, și pr. Ioan Buga, în PSB 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune, al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;
36. Sfântul GRIGORIE SINAITUL, *Alte capete, Despre prefacerea cea bună*, în *Filocalia* vol. 7, trad pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
37. Sfântul GRIGORIE SINAITUL, *Capete după acrostih*, trad. pr. prof. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 7, Editura Humanitas, 2009;
38. Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Despre Preoție*, trad. Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;
39. Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, trad. și note de pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;
40. Sfântul Ioan GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în col. PSB, vol. 21, trad. PR, D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987

41. Sfântul IOAN GURĂ DE AUR, *Scrieri. Partea a treia: Omilii la Matei*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, în col. PSB, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
42. Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici*, Partea a 2-a, Ediția a 2-a, trad. diac. Ioan I. Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 2007;
43. Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici, despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată*, Partea a II-a, Ediția a 2-a, Trad. diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2007;
44. Sfântul MACARIE EGIPTEANUL, *Omilii duhovnicești*, în col. PSB, vol. 34, traducere de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de prof. dr. Nicolae Chițescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;
45. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cele patru sute de capete despre dragoste în Filocalia vol 2*, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București 2009;
46. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006;
47. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice sau teologice*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009;
48. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;
49. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întrebări și răspunsuri*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009;

50. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, *Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru*, în *Filocalia* vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009;
51. Cuviosul NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol 6, Editura Humanitas, București, 1997;
52. Cuviosul NICHITA STITHATUL, *Vederea duhovnicească a raiului*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 6, Editura Humanitas, București, 1997;
53. ORIGEN, *Comentariul la Evanghelia de la Luca*, în „*Scrieri alese*”, partea a II-a, col. PSB, vol. 7, trad. Pr. Prof. Teodor Bodoage, Pr. Prof. Nicolae Neaga, Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982;
54. Sfântul GRIGORIE PALAMA, *Scrieri II: Fecioara Maria și Petru Athonitul - prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești*, studiu introductiv și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005;
55. Sfântul Grigorie PALAMA, „*150 de capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire*” trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 7, Editura Humanitas, București, 2008;
56. Sfântul Grigorie PALAMA, *Omilii*, vol. 1, Trad. Dr. Constantin Daniel, București, Editura Anastasia 2000;
57. Sfântul Grigorie PALAMA, *Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie*, în *Filocalia* vol. 7. Trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, 2009;
58. Sfântul Grigorie PALAMA, *Despre Sfânta Lumină*, trad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 7, Editura Humanitas, București, 2009;
59. *Patericul*, Editura Episcopia Ortodoxă Română, Alba Iulia, 1993;
60. *Scrierile Părinților apostolici*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995;

61. Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze Scrieri II*, Ediția a II-a revăzută, Studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003;
62. Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești*, Trad. pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, în vol. "Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă", Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova 1990;
63. Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Cele 225 de capete teologice și practice. Capetele morale ale lui Simeon Evlaviosul, Cuvântări morale*" în *Filocalia* vol. 6, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1997;
64. Sfântul SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești*, în vol. "Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă", Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova 1990;
65. TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Trei cărți către Autolic*, I, 7, în „*Apologeți de limba greacă*", col. PSB, vol. 2, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București. 1980;
66. TEOLIPT AL FILADELFIEI, *Cuvânt despre lucrarea cea ascunsă întru Hristos*, *Filocalia*, vol. 7 trad. Pr. Prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009;
67. TEOLIPT al Filadelfiei, *Despre ostenele vieții călugărești*, în *Filocalia* vol. 7, Editura Humanitas, București, 2009;
68. VARSANUFIE și IOAN, *Scrisori duhovnicești*, trad. Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* vol. 11, Editura Humanitas, București, 2009;
69. Sfântul VASILE CEL MARE, *Asceticele. Cuvânt despre credință*. II, în „*Scrieri*", partea a II-a, col. PSB, vol. 18, trad. Prof. Iorgu D. Ivan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989;
70. Sfântul VASILE CEL MARE, *Epistola 251*, în „*Scrieri*", Partea a III-a, col. PSB, vol. 12, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae,

Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988;

71. Sfântul VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, Trad. Pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune la Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004;
72. Sfântul VASILE CEL MARE, *Epistole*, col. PSB. Vol. 12, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988;
73. Sfântul VASILE CEL MARE, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, trad. Pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;

LUCRĂRI ÎN VOLUM

1. ALFEYEV, Ilarion, mitropolit de Volokolamsk, *Taina credinței*, trad. Felicia Dumas, Editura Doxologia, Iași, 2014;
2. ANDREICUȚ, Andrei, *Spiritualitate creștină*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2002;
3. BACOIANIS, Arhimandrit Vasilios, *Taine și descoperiri în Evangheliile duminicilor*, Trad. Pr. Șerban Tica, Editura Tabor, București, 2016;
4. BARTOȘ, Emil, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2002;
5. BĂLAN, Arhimandrit Ioanichie, *Patericul românesc*, Ediția a 5-a, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2005;
6. BERDIAEV, Nikolai, *Sensul creației*, București, Editura Humanitas, 1992;

7. BERGER, Ieromonah, Calinic, *Teognosia, sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, Trad. Ierom. Nectarie Dărăban, Editura Deisis, Sibiu, 2014;
8. BIZĂU, Pr. Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012;
9. BLOOM, Antonie, Mitropolitul Surojului, *Despre credință și îndoială*, trad. Mihai Costiș, Editura Cathisma, București, 2007;
10. BOBRINSKOY, Preot Profesor Boris, *Taina Preasfintei Treimi*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2005;
11. BOCA, Ieromonah Arsenie, *Cărarea Împărăției*, Mănăstirea Prislop, 1994;
12. BOESSE, Jean; LACOUDRE, Jacques, „Părinții greci și latini”, în vol. *„Enciclopedia doctrinelor mistice”*, coordonator Marie-Madeleine Davy, vol. I, Editura Amarcord, Timișoara, 1997;
13. BRANIȘTE, Preot prof. dr. Ene *Liturgica generală*, Ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București;
14. BRIA, Pr. Prof. dr. Ion, *Curs de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 1996;
15. BUCHIU, Preot prof. dr. Ștefan, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, București, Editura Basilica, 2013;
16. BUCHIU, Pr. prof. dr. Ștefan, Pr. prof. Dr. Sterea TACHE, Pr. prof. dr. Valer BEL, Pr. prof. dr. Ioan TULCAN, Pr. prof. Dr. Cristinel IOJA, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Basilica, București, 2017;
17. CABASILĂ, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;
18. CANTALAMESA, Raniero, *Urcușul pe Muntele Sinai*, Trad. Pr. Alexandru Moldovan, Editura Reîntregirea , Alba Iulia, 2008;

19. CHIȚESCU, Prof. N., PETREUȚĂ, Pr. Prof. I., TODORAN, Pr. Prof. Isidor, *Teologia dogmatică și simbolică*, vol.1 Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2008;
20. CITIRIGĂ, Pr. prof. dr. Vasile, *Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune*, Editura ASAB, București, 2008;
21. CITIRIGĂ, Pr. Vasile, *Cuvinte și fapte ale Domnului Hristos în lumina dogmaticii ortodoxe*, Editura Reîntregirea , 2008;
22. CITIRIGĂ, Pr. Dr. Vasile *Antropologia hristologică în teologia ortodoxă*, vol.II, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003;
23. CLEMENT, Olivier, *Hristos, pământul celor vii*, trad. din limba franceză de Olimpia Coroama, Editura Curtea veche, București, 2010;
24. COGANAC, Maurice *Simbolurile biblice*, Trad. Michaela Slăvescu, Editura Humanitas, București, 1997;
25. COMAN, Preot Constantin *Despre Vederea lui Dumnezeu*, Editura Bizantină;
26. COMAN, Iacob, *Theo-doxa-Logia. Semnificația teologico-doxologică a imnelor religioase in marile religii ale lumii din perspectivă creștină*. Editura Episteimon, București, 1999;
27. CONIARIS, Anthony, *Introducere în credința și viața Bisericii Ortodoxe*, Traducere din limba engleză de Constantin Făgățean, Editura Sophia, București, 2001;
28. COSMA, Pr. prof. dr. Sorin, *Spiritualitate și misiune creștină în contextul actual*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2014;
29. COSTA DE BEAUREGARD, Marc-Antoine, Dumitru Stăniloaiu, *Mica dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, trad. Maria Cornelia Ică jr, Ediția a III-a, Editura Deisis, Sibiu, 2007;

30. CRAINIC, Nichifor, *Sfințenia-împlinirea umanului*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993;
31. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Făclii de înviere*, Editura Basilica, 2008;
32. DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Evanghelia slavei lui Hristos*, Editura Basilica, București, 2016;
33. DESEILLE, Placide *Nostalgia Ortodoxiei*, trad. Dora Mezdrea, Editura Anastasia, București, 1995;
34. DINU MANOILESCU, Natalia, *Sfântul Duh în Spiritualitatea ortodoxă*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2005;
35. DINU MANOILESCU, Natalia, *Iisus Hristos Mântuitorul, în lumina Sfintelor Evanghelii*, Editura Bizantină, București, 2004;
36. DRAGOMAN, Pr. Ioan, *Învierea Mântuitorului*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003;
37. EVDOKIMOV, Michel *Să ne rugăm 15 zile cu Sfântul Serafim de Sarov*, trad. M. Alexandru, Editura Sophia, București, 2010;
38. EVDOKIMOV, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția răsăriteană-Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, trad. rom. Preot Vasile Răducă, Editura Humanitas, București, 2013;
39. EVDOKIMOV, Paul, *Ortodoxia*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996;
40. EVDOKIMOV, Paul, *Rugul aprins*, trad. Diac. Prof. Teodor V. Damșa, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994;
41. *EVERGHETINOSUL*, vol. 1-2, trad. Ștefan Voronca, Editura Egumenița, Galați, 2009;
42. FARCAȘIU, Pr. Dr. Lucian, *Prin Cruce-la Înviere*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2014;

43. FARCAȘIU, Pr. Dr. Lucian, *Teologia inmogației praznicelor împărătești din ciclul pascal*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010;
44. FELMY, Karl Christian, *Dogmatica experienței eclesiale - înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, Sibiu, Editura Deisis, 1999;
45. FLORENSKY, Pavel, *Stâlpul și temelie Adevărului*, Trad. Emil Iordache, Editura Polirom , 1999;
46. FLOROVSKY, Pr. Georges *Biblie, Biserică Tradiție*, Trad. Radu Teodorescu, Editura Reîntregirea, 2006;
47. GALERIU, Pr. Constantin, *Jertfă și răscumpărare*, Editura Harisma, București, 1991;
48. GALERIU, Părintele Constantin, *Cruce și Înviere în credința și viața ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2013;
49. GAN, Vasile, *Spre Noul Ierusalim, Cuvântări din perioada Penticostarului*, Editura Tipograției și librăriei Diecezane Arad, 1927;
50. GEORGI, Pr. Porphyrios, *Înviere și viață, Eshatologia Sf. Grigorie Palama*, trad. Diac. Dr. habil. Ștefan L. Toma, Editura Andreiana, Sibiu, 2015;
51. GHIUȘ, Arhim. Benedict, *Taina Răscumpărării în inmogația ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998;
52. GRĂJDIAN Pr. Vasile, *Teologia cântării liturgice în Biserica Ortodoxă*, Editura Universității „Lucian Blaga” , Sibiu, 2000;
53. HIEROTHEOS Episcop de Nafpaktos, *Psihoterapia Ortodoxă, Știința Sfinților Părinți*, Trad. Irina Niculescu, Editura Învierea- Arhiepiscopia Timișoarei, 1988;
54. HIEROTHEOS, Mitropolit de Nafpaktos, *Sfântul Grigorie Palama Aghioritul*, Trad. prof. Paul Bălan, Editura Bunavestire, Bacău, 2000;

55. IEROTHEOS, Mitropolitul Nafpaktosului, *Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, vol . I, trad. Tatiana Petrache, Editura Doxologia, Iași 2014;
56. IOJA Cristinel, *Cosmologie și soteriologie în gândirea Părinților Răsăriteni*, Editura Universității "Aurel Vlaicu" Arad, 2008;
57. IOJA Cristinel, *Homo Adorans; între Iisus Hristos și politeismul lumii contemporane*, Editura Universității "Aurel Vlaicu" Arad, 2008;
58. IOJA Cristinel, *Rațiune și mistică în Teologia Ortodoxă*, Editura Universității "Aurel Vlaicu" Arad, 2008;
59. ISTRATI, Ioan-Valentin, *Odele lui Solomon*, Editura Anastasia, București 2003;
60. KARL Christian Felmy, *Dogmatica experienței eclesiale*, trad. prof. dr. Ioan Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 1999;
61. KRIVOCHEINE, Arhiepiscopul Basile *În lumina lui Hristos, Sfântul Simeon Noul Teolog*, trad. Pr. conf. Dr. Vasile Leb, și Ierom. Gheorghe Iordan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997;
62. LEMENI, Adrian, *Adevăr și comuniune*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București , 2011;
63. LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus, Editura Enciclopedică, București, 1993;
64. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Trad. Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia;
65. LOSSKY, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995;
66. LOUTH Andrew, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Dragoș Mîrșanu, Editura Doxologia, Iași, 2014;

67. LOUTH Pr. Andrew, *Ioan Damaschinul, Tradiție și originalitate în teologia bizantină*, trad. Pr. Prof. Ioan Ică și diac. Ioan i. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010;
68. LOUTH, Andrew *Originile tradiției mistice creștine. De la Platon la Dionisie Areopagitul*, trad. Elisabeta Voichița Sita, Editura Deisis, Sibiu, 2002;
69. MACARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, Editura Deisis, Sibiu, 2000;
70. MANEA, Vasile, *Întâlnirea cu Dumnezeu exprimată în icoana Schimbării la Față*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2006;
71. MATSOUKAS, Nikos, *Introducere în gnoseologia teologică*, București, Editura Bizantină, 1997;
72. MATSOUKAS, Nikos A. *Teologia dogmatică și simbolică*, vol. 2, trad. Nicușor Deciu, Editura Bizantină, București, 2006;
73. MEGHEȘAN Pr. prof. dr. Dumitru, *Iisus Hristos, Sensul vieții umane*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2016;
74. MEYENDORF, John, *Teologie bizantină, tendințe istorice și teme doctrinare*, trad. Pr. Prof. Dr. Alexandru Stan, Editura Nemira, 2013;
75. MIHOC Pr. prof. dr. Vasile, *Meditații la Evangheliile Duminicilor Triodului și Pentecostarului*, Editura Teofania, Sibiu, 2003;
76. MIHOC, Pr. Prof. Dr. Vasile, *Meditații la Evangheliile Duminicilor Triodului și Pentecostarului*, Editura Teofania, Sibiu, 2003;
77. MLADIN, Prof. Dr. Nicolae, *Prelegeri de mistică ortodoxă*, Editura Veritas, Târgu-Mureș, 1996;
78. MLADIN, Mitropolitul Nicolae, *Hristos – Viața noastră sau Asceza și Mistica Paulină*, Editura Deisis, Sibiu, 1996;

79. MOCA Dumitru, *Sărbătoarea Învierii Domnului sau a Sfintelor Paști*, studiu istoric liturgic, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2003;
80. MOȘOIU, preot Conf. Nicolae, *Hermeneutica Ortodoxă ca dezvoltare teologică în Tradiție*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2013;
81. NACU, Pr. Pompiliu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui*, Editura Egumenița, Galați, 2011;
82. NECTARIE, Sfântul, Episcopul Pentapolei, *Hristologia*, trad. Cătălin Grigorie, Editura Iona, București, 2010;
83. NECULA, Pr. prof. dr. Nicolae, *Studii de Teologie Liturgică*, Editura Parenesis, București, 2014;
84. NEACȘU, Ieromonah Nathanael, *Conștiința dogmatică și viața duhovnicească în gândirea Părintelui Sofronie Saharov*, Editura Doxologia, Iași, 2015;
85. NELLAS, Panayotis, *Omul-animat îndumnezeit*, trad. Ioan I Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 2009;
86. NIKOLAKOPOULOS, Konstantin, *Imnografia ortodoxă la început și astăzi*, trad. Diac. Alexandru Ioniță, Editura Basilica, București, 2015;
87. NICOLESCU, Costion, *Hristos, adăpostul, veșmântul, hrana, doctorul și leacul omului și al omenirii pe calea mântuirii, conținutul spiritual al nevoilor trupești vitale, la Sfântul Efrem Sirul*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011;
88. PAPADAKI, Arhimandrit Vasilios *De ce cred ?*, trad. Pr. Victor Manolache, Editura Egumenița, 2014;
89. PASCHIA, Pr. Gheorghe, *Sfânt și sfințenie*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova 2007;
90. PATERICUL, Editura Episcopia Ortodoxă Română Alba Iulia, 1993;

91. PATRONAS, Georgios, *Îndumnezeirea omului*, trad. Lect. dr. Sabin Preda, Editura Bizantină, București, 2012;
92. PĂLIMARU, Cătălin, *Teologia experienței în Corpusul macarian*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2014;
93. PĂRĂIAN Arhim. Teofil, *Prescuri pentru cuminecături*, Editura Arhiepiscopiei Timișoarei;
94. PITRE, Brant *Misterul Cinei de pe urmă; Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei*, trad. Monica Broșteanu, Editura Humanitas, București, 2016;
95. POP-BISTRIȚEANUL, Episcop-vicar Irineu, *Chipul lui Hristos în viața morală a creștinului*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001;
96. POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru, COSTACHE, Diac. Doru, *Introducere în dogmatica ortodoxă. Teme ale credinței creștine din perspectivă comparată*, Editura Libra, București, 1997;
97. POPESCU, Pr. prof. Dumitru *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005;
98. Sfântul Iustin POPOVICI, *Calea cunoașterii lui Dumnezeu*, trad. Monahia Domnica Țalea, Galați, Editura Egumenița, 2014;
99. POPOVICI, Arhimandrit Iustin, *Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile și culmile filosofiei*, trad. Pr. Prof. Ioan Ică, Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997;
100. POPOVICI, Arhimandritul Justin, *Epistolele Sfântului Ioan Teologul*, trad. Sabin Preda și Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 1998;
101. PEDA, Pr. Conf. Dr. Constantin, *Învierea Mântuitorului în memoria narativă a Evangheliilor*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010;

- 102.RADU, Pr. prof. Dumitru, *Învățătura despre Biserică*, în vol. *Îndrumări Misionare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986;
- 103.RADU, Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru Gh., *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului în Hristos*, Craiova, Editura Mitropolia Olteniei, 2007;
- 104.RICHARD, Rohr , „O atitudine cu totul nouă față de realitate”, în vol *Spiritualitate și conducere inovativă*, editor Herman Schoenauer, Editura Schiller Verlag, Sibiu, 2014;
- 105.SAVIN, Ioan Gh. *Mistica și ascetica ortodoxă*, Editura Nemira Publishing House, 2013;
- 106.SCHMEMANN, Pr. Alexander, *Liturghie și viață*, Trad. Pr. Viorel Sava, Editura Basilica, București, 2014;
- 107.SCHMEMANN, Alexandru, *Cred*, Trad. Florin Caragiu, Editura Basilica, București, 2014;
- 108.SCHMEMANN, Alexander *Introducere în teologia liturgică*, trad. în rom. de Ierom. Vasile Bârză, București, 2002;
- 109.Cuviosul SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejdi și iadul smereniei*, trad. diac. Ioan I. Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 2000;
- 110.SOFRONIE, Arhimandritul, *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, Ediția a 2-a, trad. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2001;
- 111.STAICU, Pr. Ciprian-Ioan, *Semnificația și valoarea Înțelepciunii divine în spiritualitatea românească*, Editura Grai Românesc , Sfântu Gheorghe, 2014;
- 112.STĂNILOAE, Preot Prof. Acad. Dr. Dumitru, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1991;
- 113.STĂNILOAE, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996;

114. STĂNILOAE, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997;
115. STĂNILOAE, Preot Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997;
116. STĂNILOAIE, Dumitru *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, ediția a 2-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe române, București, 2004;
117. STĂNILOAE, Preot Profesor Dumitru, *Sfânta Treime sau la început a fost iubirea*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.
118. STĂNILOAE, Pr. prof. dr. Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Editura Basilica, București, 2013;
119. STĂNILOAE, Pr. prof. Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Basilica, București, 2014;
120. STEIN, Edith *Căile cunoașterii lui Dumnezeu, Teologia lui Dionisie Areopagitul*, trad. dan Pătrașcu, Snagov, Editura Carmelitană, 2013;
121. TACHE, Pr. prof. dr. Sterea, *Teologie Dogmatică și simbolică*, Vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003;
122. TODORAN, Pr. prof. dr. Isidor, ZĂGREAN, Arhid. Prof. dr. Ioan, *Teologia Dogmatică, Manual pentru Seminarile Teologice*, Ediția a 9-a, Editura Renașterea, 2009;
123. TULCAN Pr. prof. dr. Ioan, *Misterul mântuirii în Hristos și în Biserică*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2013;

- 124.TULCAN, Pr. prof. Dr. Ioan *Contribuția lui Ilarion V. Felea la dezvoltarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2010;
- 125.USPENSKY, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, trad. Teodor Baconsky, Editura Anastasia, 1994;
- 126.VARSANUFIE, Arhiepiscopul Râmnicului, *Aceasta este viața veșnică*, Editura Praxis a arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu Vâlcea , 2015;
- 127.VASILIOS, Arhimandritul *Întrarea în Împărăție, Elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, trad. Pr. prof. dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1996;
- 128.VESA, Valentin *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Isaac Sirul*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2013;
- 129.VLAD, Vasile, *Temeiuri ale gândirii morale: perspectiva teologică*, Editura „Astra Museum”, Sibiu, 2016;
- 130.VOULGARIS, Christos, *Studii de Teologie Biblică*, trad. pr. prof. Ion Buga, Editura Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 2000;
- 131.Episcop Kalistos WARE, *Ortodoxia, calea drepte credințe*, trad. E. Chiosa, G. Jacota, Pr. D Ailincăi, Editura Mitropoliei Moldovei, Iași, 1993
- 132.YANARAS, Christos, *Libertatea Moralei*, trad. Mihai Cantuniari, Editura Anastasia, București, 2002;
- 133.YANARAS, Christos, *Abecedar al credinței*, trad. Pr. dr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 1996;
- 134.ZAHAROU, Zaharia, *Hristos-Calea vieții noastre; Darurile teologie arhimandritului Sofronie*, trad. Evloghie Munteanu, Editura Bunavestire, Galați, 2003;
- 135.ZIZIOULAS, Ioannis, Mitropolitul Pergamului, *Prelegeri de dogmatică creștină*, trad. Florin Caragiu, Editura Sophia, București, 2014;

STUDII ȘI ARTICOLE

1. BĂJĂU, Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin, „Trăirea dogmei creștine în teologia părintelui Dumitru Stăniloae. Temeiuri scripturistice, patristice și raționale”, în vol. *Părintele profesor Dumitru Stăniloae sau consonanța dintre dogmă, spiritualitate și liturghie*, coord. Pr. Lect. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan și Dr. Lucian Dindirică, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, pp. 150-160
2. Daniel Benga, „Încercări de epistemologie teologică ortodoxă”, în *Ortodoxia*, Anul LVI, Nr. 3-4 din 2005, pp. 109-132
3. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene „Temeiuri biblice și tradiționale pentru cântarea în comun a credincioșilor”, în *Studii Teologice*, VI (1954) nr. 1-2 pp. 17-38
4. BRIA, Pr. prof. dr. Ion, „Eshatologia sau lumea viitoare” în *Ortodoxia*, Anul XLVII Nr. 1-2, Ianuarie-iunie 1995, pp. 61-102
5. BUCHIU, Pr. Conf. Dr. Ștefan, „Întruparea Fiului lui Dumnezeu ca revelație divină desăvârșită”, în rev. *Ortodoxia*, Anul LVIII, nr 3, 2007, pp. 12-21
6. BUCHIU, Pr. prof. dr. Ștefan, Fundamentul teologic-antropologic al educației creștine în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur, în rev. *Ortodoxia*, Seria a II-a, Anul VII, Nr. IV, Octombrie-Decembrie, 2015, București, pp. 12-34
7. BUCHIU, Pr. prof. dr. Ștefan, „Coborârea neîncetată a lui Hristos prin Sfânta Euharistie în Biserică - izvor al unității reînnoite a Bisericii și al sfințirii credincioșilor”, în vol. *Sensurile și importanța Sfintei Taine a Spovedaniei și ale Sfintei taine a Împărtășaniei în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă contemporană*, coord. Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, Editura Basilica, București, 2015, pp. 129-145
8. BUCHIU, Pr. prof. dr. Ștefan „Sfânt și Sfințenie în Ortodoxie, în viziunea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae”, în vol. *Părintele profesor Dumitru Stăniloae sau consonanța dintre dogmă, spiritualitate și liturghie*, coord. Pr.

- Lect. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan și Dr. Lucian Dindirică, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2015, pp. 45-56
9. BUCHIU, Pr. prof. dr. Stefan, prefața la Vasile Citirigă, *Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune*, Editura Asab, București, 2008, pp. 7-10
 10. BURLACU, Preot asist. Dr. Mihai, „Gândirea părintelui Dumitru Stăniloae privind experiența lui Dumnezeu în Sfintele Taine”, în vol. *„Implicațiile pastorale și misionare ale Teologiei Mistice a părintelui Dumitru Stăniloae”*, Editura Cuvântul Vieții, București 2013, pp. 123-159
 11. Pr. Prof. N.C. BUZESCU, „Eclesiologia Triadocentrică în canoanele Octoihului”, *Ortodoxia*. XXVIII, (1976), nr. 2,
 12. CITIRIGĂ, Pr. conf. Dr. Vasile „Antropologia hristologică și relevanța ei pentru depășirea concepțiilor antropologice ale culturii secularizate”, în *Ortodoxia*, Anul LIX., Nr. 1-2, 2008, pp. 7-29
 13. CITIRIGĂ, Pr. prof. dr. Vasile „Experiența personalist-comunitară a credincioșilor prin rugăciune ca obiect al cercetării în cadrul dogmaticii ortodoxe” în *Ortodoxia*, Anul LIX, Nr. 3-4, 2008, pp. 6-23
 14. CITIRIGĂ, Pr. prof. dr. Vasile „Participarea trupului omenesc la rugăciune în învățătura Sfântului Grigorie Palama” în *Ortodoxia*, Seria a II-a., Anul III, Nr. 1, 2011, pp. 13-34
 15. CARAZA, Diac. Asist. Ioan „Botezul în lumina Sfintei Scripturi după mărturisirile Sfinților Părinți și în teologia reformatorilor”, în rev. *Ortodoxia*, Anul XLIII – Nr. 4- Octombrie- Decembrie, 1991, București, pp. 97-123,
 16. COMAN, Episcop Vasile „Lucrarea Sfântului Duh pentru sfințirea și îndumnezeirea omului, în *Ortodoxia* XXXIX, Nr. 2, 1988, pp.7-27
 17. COMAN, Pr. prof. dr. Constantin „Experiența rerum. Important concept gnoseologic și hermeneutic la Sfântul Ioan Gură de Aur”, în vol. *Teologie ortodoxă în destin românesc. Omagiu Părintelui Profesor Ilie Moldovan la 80 de*

- ani, coord. Dr. Ciprian Iulian Toroczai, Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 328-343
18. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Timp înveșnicit în comori netrecătoare”, în *Ortodoxia*, Seria a II-a, Anul I, Nr. 1, 2009, pp. 11-29
 19. DANIEL, PATRIARHUL Bisericii Ortodoxe Române „Penticostarul în viața și spiritualitatea Bisericii Ortodoxe”, prefața la *Penticostar*, Editura Institutului Biblic, și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, pp.5-6
 20. DESEILLE, Arhim. Placide „Moartea a fost biruită”, Trad. M. Bojin, în rev. *Ortodoxia*, ANUL XLIX, Nr. 1-2, IANUARIE-IUNIE, 1998, pp. 97-106
 21. DINU N., „Penticostarul, oglindă a spiritualității ortodoxe”, în *Mitropolia Olteniei*, an 1964, nr. 1-6, p.551-562
 22. P.S. EMILIAN LOVIȘTEANUL, Lect. Univ. Dr. „Părintele Dumitru Stăniloaiie - teolog și trăitor al dumnezeirii” în vol. *Părintele profesor Dumitru Stăniloaiie sau consonanța dintre dogmă, spiritualitate și Liturghie*, coord. Pr. Lect. Univ. Dr. Nicolae Răzvan Stan; Dr. Lucian Dindirică, Editura Mitropolia Craiovei, Craiova 2015, pp. 37-45
 23. ENACHE, Laura, Studiu introductiv la Sfântul Ioan Damaschin, *Cuvânt despre Dreapta credință*, Trad. Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2015 pp. 7-53
 24. FLOREA, Ierom. Lucian, „Participarea și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la Conferințele interortodoxe în prima jumătate a secolului XX”, în *Ortodoxia*, XIV (1962).
 25. FARAHAT, drd. Kamal „Cunoașterea lui Dumnezeu în gândirea Sfântului Grigorie de Nyssa”, în *Ortodoxia*, Anul XXXIX, NR. 2 , 1988 București, pp. 124-135
 26. FARCAȘIU, Pr. Conf. Univ. dr. Lucian, „Mistagogia liturgică a părintelui Dumitru Stăniloaiie, reflectată în lucrarea *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*” în vol. *„Părintele profesor Dumitru Stăniloaiie sau consonanța dintre*

- dogmă, spiritualitate și liturghie*, coord. Pr. Lect. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan și Dr. Lucian Dindirică, Editura Cetatea de Scaun, Craiova, 2015, pp.172-196
27. FER, Nicolae, „Cunoașterea lui Dumnezeu și ideea de epectază la Sfântul Grigorie de Nyssa”, în *Ortodoxia*, Anul XXIII, Nr. 1 din 1971, pp. 82-97
28. GALERIU, Pr. prof. Constantin „Cunoașterea lui Hristos în Sfântul Duh”, în *Studii Teologice*, XXXV (1983), nr. 9-10, p. 674-673
29. ICĂ, Pr. Prof. Ioan și ICĂ jr, diac. Ioan I. „Înnoirea în teologia ortodoxă: sens, probleme, dimensiuni”, în Introducere, la Karl Christian FELMY, *Dogmatica experienței ecleziale*, trad. Pr. Prof. dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1999, pp. 5-35
30. IGNĂTESCU, Pr. Prof. Vasile, *Penticostarul în viața duhovnicească*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, an XXXVI (1960), nr. 5-6, p. 327-334
31. IOJA Cristinel „Revelație și sfințenie. Unitatea Revelației în Iisus Hristos și în Viețile Sfinților”, în vol. *Revelație, Dogmă și Spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011, pp. 259-293
32. IOJA Cristinel, „Omul - între cunoașterea teonomă și cunoașterea autonomă”, în rev. *Teologia* nr. 3 din 2000, pp. 84-97
33. IOJA Cristinel, „Aspecte fundamentale ale misticiei în teologia ortodoxă”, în rev. *Teologia* Anul IX, Nr. 2, 2005, Arad, pp. 65-98
34. IOJA, Pr. prof. dr. Cristinel „Raportul dintre Euharistie și celelalte Taine ale Bisericii în Dogmatica actuală”, în vol. *Sensurile și importanța Sfintei Taine a Spovedaniei și ale Sfintei taine a Împărtășaniei în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă contemporană*, coord. Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, Editura Basilica, București, 2015, pp. 393-415
35. IONESCU, Drd. Horia „Sensul Crucii lui Hristos în Ortodoxie și în teologia apuseana, în trecut și astăzi” în *Ortodoxia*, Anul XLVII, nr. 1-2 Ianuarie-Iunie 1995, pp. 46-61

36. LEONTE, Pr. drd. Constantin, „Cunoașterea lui Dumnezeu în Hristos, condiție a mântuirii”, în *Ortodoxia*, Anul XXXIX, Nr. 3, din 1987, pp. 143-152
37. LEONTE, Irina „Cunoașterea lui Dumnezeu în teologia Sfinților Părinți, de la Sfântul Vasile cel Mare la Sfântul Simeon Noul Teolog”, în vol. *Teologia mistică poetică, Imnele iubirii dumnezeiești ale Sfântului Simeon Noul Teolog- 1000 de ani de la compunerea lor*, Coord. P.S. Ioachim Băcăoanu ; Pr. Ioan Bărgăoanu, Editura Basilica, București, 2012, pp. 337-353
38. MARINESCU, Ionuț Aurelian, Taine și sensuri teologice în icoana Învierii, în *Lumina de Duminică*, Vineri 14 Mai 2017, <http://ziarullumina.ro/taine-si-sensuri-teologice-in-icoana-Invierii-122471.html>, 17.05. 2017
39. MATEI, Zaharia, „Dimensiunea teologică și duhovnicească a cântării liturgice (bizantine) în Biserica Ortodoxă”, în *Studii Teologice*, Seria a III-a, Anul IV, Nr. 1, 2008, pp. 85-117
40. MEGHEȘAN, Pr. prof. dr. Dumitru „Misiunea apologetică a Bisericii ca experiență și implementare a adevărilor revelate în creație” în vol. *Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*, Coord. Pr. prof. dr. Valer Bel și Pr. asist. dr. Cristian Sonea, Editura Renașterea Cluj-Napoca, 2011, pp.105-141;
41. MEGHEȘAN, Pr. prof. dr. Dumitru, „Valoarea terapeutică a Spovedaniei” în vol. *Sensurile și importanța Sfintei Taine a Spovedaniei și ale Sfintei taine a Împărtășaniei în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă contemporană*, coord. Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, Editura Basilica, București, 2015, pp. 309-337
42. MIRON, Arhim. Conf. Dr. Vasile „Cultul divin public ortodox, mijloc de propovăduire a dreptei credințe”, în *Ortodoxia*, Anul LIX, Nr. 1-2, 2008, pp. 29-55
43. PAUL, Pr. Lect dr. Adrian Gh. „Doctrina antropologică a Sfântului Diadoh al Foticeii”, în rev. *Ortodoxia*, Anul LVIII, nr 3, 2007, pp. 91-114

44. PETRARU, Pr. prof. dr. Gheorghe „Cunoașterea lui Dumnezeu după Sfântul Simeon Noul Teolog”, în vol. *„Teologia Mistică Poetică, imnele iubirii dumnezeiești ale Sfântului Simeon Noul Teolog- 1000 de ani de la compunerea lor”*, Coord. Ioachim Băcăuanul, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012, pp. 129-173
45. PINTEA, Pr. Lect. dr. Dumitru, „Sfânta Litughie, urcuș comunitar spre Împărăția lui Dumnezeu, împărăția iubirii veșnice” în vol. *Implicațiile pastorale și misionare ale teologiei mistice a Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Cuvântul Vieții, București 2013, pp. 67-123
46. POPA, Dr. Irineu „Fiul lui Dumnezeu S-a înomenit ca să îndumnezeiască pe om în decursul istoriei” în vol. *Teologie ortodoxă în destin românesc. Omagiu Părintelui Profesor Ilie Moldovan la 80 de ani*, coord. Dr. Ciprian Iulian Toroczai, Editura Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 209-249
47. POPA, ÎPS prof. Univ. dr. Irineu „Experiența tainică a luminii dumnezeiești în mistica Sfântului Grigorie Palama” în *Teologie și viață isihastă în opera Sfântului Grigorie Palama*, Editura Mitropoliei Olteniei, 2010, pp. 15-67
48. POPESCU, Mihai - Gabriel „Cărțile de cult ca izvor al predicii”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6 , 1962, pp. 350-363
49. POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Coordonatele spiritualității ortodoxe românești”, în vol. *„Biserica în misiune. Patriarhia Română la ceas aniversar”* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București. 2005, pp. 259-260
50. PEDA, Pr. Constantin „Problema învierii morților (1 Corinteni 15, 1-58)”, în *Ortodoxia*, Seria a II-a, Anul III, Nr. 1, 2011, pp. 53-84
51. RADU, Pr. prof. dr. Dumitru „Îndreptarea și îndumnezeirea omului în Iisus Hristos”, în *Ortodoxia*, an. XXXIX, Nr. 2, 1988, pp. 27-75

52. SANDU, Nicușor „Elemente pentru o antropologie duhovnicească în gândirea Sfântului Simeon Noul Teolog”, în *Studii Teologice*, Seria a III-a, Anul IV, Nr. 1, 2008, pp. 133-159
53. SCORȚEA, Drd. Bogdan „Despre vederea lui Dumnezeu în lumină” în *Studii Teologice*, Seria a III-a, Anul II, nr. 1 din 2006, p. 100-120
54. SEVICIU, Magistrand Traian, „Hristologia și soteriologia Sfântului Ioan Damaschin, după canoanele Învierii, Înălțării și Cincizecimii”, în *Ortodoxia*, Anul XI, Nr. 4, 1959, pp. 567-584.
55. STEREA, Pr. Tache, „Dumnezeu, Omul și Creația în teologia ortodoxă și în preocupările ecumenismului contemporan”, în rev. *Ortodoxia*, Anul XLIX, Nr. 1-2, Ianuarie-Iunie, 1998, București, p. 10-97
56. STĂNILOAIE, Dumitru, „Cultul Bisericii Ortodoxe, mediu al lucrărilor Sfântului Duh asupra credincioșilor”, în rev. *Ortodoxia* nr. 1 din 1981, pp. 5-12
57. STĂNILOAIE, Pr. Prof. Dumitru „Chipul lui Hristos în Biserica Răsăriteană: Iisus Hristos, darul și cuvântul suprem al lui Dumnezeu”, în rev. *Ortodoxia*, Anul XXV, Nr. 1, 1973, pp. 5-18
58. STĂNILOAIE, Pr. prof. dr. Dumitru, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în *Ortodoxia*, Anul XX, Nr. 3, 1968, pp. 347-378
59. STĂNILOAIE, Pr. prof. dr. Dumitru „Responsabilitatea creștină”, în „*Ortodoxia*, nr. 2 din 1970, pp. 181-191
60. STĂNILOAIE, Pr. prof. Dumitru, „Semnificația luminii dumnezeiești în spiritualitatea și cultul Bisericii Ortodoxe”, în rev. *Ortodoxia*, Anul XXVIII, nr. 3-4, 1976, București, pp. 433-447
61. STĂNILOAIE, Pr. Prof. Dumitru „Drumul cu Hristos prin tainele și sărbătorile Bisericii Ortodoxe”, în rev. *Ortodoxia*, XXVIII (1976), nr. 2, pp. 402-416
62. STĂNILOAIE, Pr. prof. Dumitru „Modurile prezenței lui Hristos în cultul Bisericii”, , În *Mitropolia Banatului*, XXXII (1982) Nr. 7-9, pp. 429-456

63. STĂNILOAE, Pr. prof. dr. Dumitru, *Viața și scrierile lui Evagrie Ponticul*, introducere la *Evagrie Ponticul*, în *Filocalia* vol. 1, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp. 49-54
64. STOINA, Drd. Liviu Cunoașterea lui Dumnezeu după învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul, *Ortodoxia*, Anul XXXIX, Nr. 1 Ianuarie- Martie, 1988, p. 113-132
65. STREZA, Ciprian „Boala și suferința în Tradiția liturgică a Bisericii” în *Studii Teologice*, Seria a III-a, Anul VIII, Nr. 2, 2012, pp. 47-66
66. STREZA, Ciprian „Sfânta Euharistie, Cina de taină a Împărăției cerurilor și Hrana vieții veșnice”, în *Studii Teologice*, Seria, a III-a, Anul X, Nr. 4, 2014, pp. 75-95
67. TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Cuvânt înainte, la Arhimandrit Benedict Ghiuș, *Taina răscumpărării în inmografia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 5-6
68. TULCAN Pr. prof. dr. Ioan, „Teologia Întrupării și unele consecințe eclesiologice ale acesteia în gândirea Sfântului Ioan Gură de Aur”, în vol. Simpozionului național „Sfântul Ioan Gură de Aur - Teologia patristică între tradiție și modernitate”, Arad, 2007, pp. 7-20
69. TULCAN, Pr. prof. dr. Ioan „Taina Euharistiei în dezbaterea teologică actuală. Contribuția părintelui Dumitru Stăniloae”, în vol. *Sensurile și importanța Sfintei Taine a Spovedaniei și ale Sfintei taine a Împărtășaniei în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă contemporană*, coord. Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, Editura Basilica, București, 2015, pp.145-167
70. TULCAN Pr. prof. dr. Ioan , „Sfânta Taină a pocăinței sau Spovedaniei și înnoirea sufletească a credinciosului”, în „*Altarului Banatului*” Anul IV (XLIII), 1993, nr. 10-12, pp. 44-51

71. VLACHOS, Ierotheos, „Nu credem în revoluții sociale. Învierea e adevărata revoluție” în site <http://www.cuvantul-ortodox.ro/2012/04/17/invierea-domnului-predica-si-talcuire-hierotheos-vlachos/> 21.08.2016